

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
“ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО”

Корнещук Вікторія Вікторівна

УДК: 378.013+371.260.13

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ
СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному закладі “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Карпова Елла Едуардівна,
Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського”,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
Гриньова Валентина Миколаївна,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Науково-дослідний інститут педагогіки і психології ім. В. О. Сухомлинського,
директор

доктор педагогічних наук, професор
Кучерявий Олександр Георгійович,
Донецький національний університет,
завідувач кафедри педагогіки

доктор психологічних наук, професор
Семиченко Валентина Анатоліївна,
Університет менеджменту освіти АПН України,
проректор з наукової роботи

Захист відбудеться „4” березня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.053.01 при Державному закладі “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського” за адресою: 65029, м.Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського” за адресою: 65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий “18” січня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Перехід України до ринкових відносин вплинув на характер професійної діяльності сучасних фахівців, що зумовлено мінливістю, швидкоплинністю й нетиповістю ситуацій, які виникають у процесі виробництва. Поряд з цим, посилення впливу техносфери на всі сфери життя людини збільшило небезпечність наслідків цієї діяльності для самої людини й довкілля. Надійність, як стабільність, передбачуваність результатів професійної діяльності людини на виробництві після Чорнобиля, численних катастроф стає чи не найважливішою вимогою сучасності.

Не менш складними є наслідки роботи спеціалістів, які працюють з людиною в соціономічній сфері. Помилки, хибні рішення у професійній діяльності лікарів, юристів, учителів призводять до порушення життя і здоров'я людини, набуття нею складних психологічних розладів тощо. Отже, професійна надійність спеціалістів соціономічної сфери набуває особливої значущості, оскільки безпосередньо пов'язана з життям і здоров'ям самої людини.

Останні десятиріччя проблему професійної надійності людини досліджують у психологічному аспекті як проблему діяльності в особливих умовах. Зокрема, вивчають питання психофізіологічного забезпечення надійності операторської діяльності (В. Горбунов); військових радіотелеграфістів (Р. Шпак); психологічного прогнозування надійності діяльності офіцерів оперативно-розшукових підрозділів державної прикордонної служби (Ю. Галімов); психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України (С. Лебедева); фізіолого-гігієнічні критерії забезпечення професійної надійності льотчиків (О. Волянський), методики формування професійної надійності пілотів (Ю. Щербина).

Поява нових видів професійної діяльності в галузі управління, юриспруденції, медицини, сфери обслуговування виводять її обговорення у сферу соціономічної діяльності. Проблема надійності вивчають у зв'язку з виконавською діяльністю музикантів-інструменталістів (Д. Юник), професійною діяльністю педагогів (О. Осадчук). Проте концептуальні засади надійності, що виявляються у сфері “людина – людина”, не знайшли свого відображення в наукових дослідженнях, зокрема педагогічних.

Особливості професійної діяльності спеціалістів соціономічної сфери зумовили необхідність досліджень з різноманітних проблем їхньої підготовки у ВНЗ. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників висвітлені в наукових дослідженнях О. Карпенко, С. Литвиненко, Г. Локаревої, Л. Міщик, В. Поліщук та ін. Формування особистості вихователів дошкільного навчального закладу розглянуто в працях Л. Бондарєва, Н. Грами, О. Кучерявого та ін. Загальні проблеми підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності досліджені О. Антоною, В. Бобрицькою, В. Гриньовою, В. Моторіною, В. Обозним, В. Орловим, О. Пехотою, В. Сагардою, Г. Сагач,

О. Семенов, В. Семиченко, В. Сергієнком, М. Сова, М. Солдатенком, Л. Хомич, В. Шаховим, Н. Шунди, О. Щолоковою та ін.

Значне місце у сфері соціономічних професій належить менеджерам й управлінцям. У педагогічних дослідженнях вирішують різноманітні проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів (Л. Бондарєва, Л. Влодарська-Зола, Л. Карашук, Т. Качеровська, В. Локшин та ін.), зокрема, менеджерів освіти (С. Бурдіна, Р. Вдовиченко, М. Кривко, Н. Селіверстова та ін.). Розглянуто підготовку до професійного спілкування (К. Богатирьов, О. Куліш, Л. Сікорська, Н. Черненко та ін.), формування культури спілкування (В. Лівенцова та ін.) й емоційної культури (Л. Нікіфорова та ін.), професійних якостей менеджерів (Н. Замкова та ін.), готовності до управлінської діяльності (С. Тарасова та ін.). Вивчають проблеми підготовки до управлінської діяльності військових фахівців (О. Бойко, І. Чистовська та ін.), фахівців аграрної галузі (В. Свистун та ін.) й невиробничої сфери (Л. Сергєєва та ін.), кадрів державного управління (О. Троєльнікова та ін.) тощо. Поява нових професій у сфері обслуговування зумовила необхідність у дослідженнях, присвячених теорії і практиці підготовки фахівців з туризму (Л. Кнодель, А. Конох, О. Фастовець, В. Федорченко, Н. Хмілярчук та ін.).

Серед аспектів підготовки медичних працівників досліджено формування професійного мовлення, мовленнєвої та емпатійної культури (О. Крсек, І. Кузнецова, М. Лісовий, О. Уваркіна та ін.).

Значне місце посідають дослідження з проблем підготовки психологів до майбутньої діяльності (М. Бадалова, В. Вишньовський, Ж. Вірна, О. Ігнатович, І. Мартинюк, О. Мешко, Л. Мова, Ю. Паскевська, Н. Пов'якель, Т. Розова, А. Самойлова, Т. Синельникова, Т. Ханецька, Я. Чаплак, Н. Шевченко та ін.).

Проте, незважаючи на розмаїття й численність досліджень з проблем підготовки спеціалістів соціономічних професій, формування їхньої професійної надійності залишається поза увагою науковців і не стало предметом педагогічних досліджень.

Отже, сучасна тенденція інтенсифікації професійної діяльності людини, поява нових соціально-економічних вимог щодо її якості, – потребують розробки нових освітніх технологій професійної підготовки фахівців у ВНЗ, здатних розв'язати протиріччя:

- між абстрактним предметом навчально-пізнавальної діяльності та реальним предметом майбутньої професійної діяльності, який вимагає знань не в чистому вигляді, а в контексті виробничих процесів і ситуацій;

- між системним використанням знань у регуляції професійної діяльності та “розосередженістю” їх засвоєння за різними навчальними дисциплінами, кафедрами;

- між індивідуальним способом засвоєння знань і досвіду в навчанні, індивідуальним характером навчальної діяльності студентів і колективним

характером професійної праці, що передбачає обмін її продуктами, міжособистісну взаємодію фахівців як представників різних виробничих ланок, з різноманітними інтересами, формами спілкування й прийняття рішень;

– між пасивною, безвідповідальною позицією студента в умовах традиційного навчання й принципово ініціативною й особистісно варіативною у предметному та соціальному відношеннях позицією фахівця у професійній діяльності, пов'язаною з прийняттям рішень у різноманітних умовах діяльності, висуванням ідей щодо розвитку виробництва й соціального розвитку колективу, нових технологій тощо;

– між спрямованістю змісту навчання у вищій школі до минулого соціального досвіду та орієнтацією спеціаліста як суб'єкта діяльності на майбутній зміст його професійних завдань.

Нерозробленість проблеми, її актуальність і потреби сучасності зумовили вибір теми дослідження: ***“Теорія і практика формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” з тем: “Ефективність педагогічних моделей керування якістю підготовки фахівців у системі вищої педагогічної освіти” (№ 106U000468); “Становлення професійної надійності майбутніх фахівців соціономічної сфери в системі підготовки у вищій школі” (№ 106U000468). Автором досліджено теоретико-методологічний і практичний аспекти формування професійної надійності фахівців-соціономістів. Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 10 від 25 травня 2006 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 6 від 19 червня 2007 р.).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні концепції професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності та педагогічної технології її формування у процесі підготовки у вищому навчальному закладі.

Мета дослідження зумовила розв'язання низки **завдань**:

1. Теоретично обґрунтувати природу надійності та особливості її вияву у сфері професійної діяльності спеціалістів.

2. Визначити зміст і структуру категорії “професійна надійність” та ознаки вияву в соціономічній сфері професійної діяльності.

3. Уточнити місце поняття “професійна надійність” у системі понять “вища освіта”, “якість вищої освіти”, “професійна підготовка”, “професійно важливі якості”, “типова-нетипова ситуація професійної діяльності”, “педагогічна технологія”, “ефективність педагогічної технології”.

4. Виявити фактори, що впливають на професійну надійність спеціалістів соціономічної сфери в типових і нетипових ситуаціях здійснення діяльності, та ті, що визначають вияв професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності.

5. Розробити математичну модель професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності.

6. Визначити критерії й показники вияву професійної надійності спеціалістів-соціономістів.

7. Розробити методіку діагностування вияву професійної надійності спеціалістів у сфері “людина – людина” відповідно до математичної моделі.

8. Розробити й експериментально перевірити педагогічну технологію формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери в процесі підготовки у вищому навчальному закладі.

Об’єкт дослідження – підготовка спеціалістів соціономічної сфери до професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – формування надійності як характеристики якості підготовки фахівців до професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Провідна ідея дослідження. Професійна надійність спеціаліста – це складний психо-соціальний феномен, що виявляється у стабільності позитивних результатів професійної діяльності спеціалістів соціономічної сфери. Професійна надійність спеціалістів соціономічної сфери забезпечує ефективність їхньої діяльності за фахом і може бути предметом цілеспрямованого формування в процесі підготовки у вищому навчальному закладі.

Концепція дослідження. Професійна надійність є особливим феноменом, у якому на суб’єктному рівні виявляється інтегративна якість підготовленості професіонала до досягнення стабільності позитивних результатів професійної діяльності у сфері “людина – людина”. За своєю природою професійна надійність спеціалістів соціономічної сфери є набутою якістю, що зумовлена сукупністю певних особистісних характеристик й особливостями входження у професійну діяльність.

За станом розвитку своїх складових професійна надійність спеціаліста характеризується їх пасивним, потенційним або активним виявом. Пасивний вияв складових професійної надійності свідчить про їх фактичну наявність у структурі особистості, потенційний – про готовність та налаштованість особистості використовувати ці складові для забезпечення своєї професійної надійності в процесі діяльності, активний – про актуалізованість цих складових задля досягнення стабільних позитивних результатів у типових і нетипових ситуаціях протікання професійної діяльності.

Формування професійної надійності в процесі підготовки у ВНЗ відбувається в межах усвідомлення спеціалістом себе, своїх можливостей та їх використання в

контексті професійної діяльності, що засвоюється. У процесі підготовки спеціалістів формування професійної надійності відбувається шляхом використання спеціальної педагогічної технології, що супроводжує базову професійну підготовку майбутніх спеціалістів і передбачає поетапне становлення їх як суб'єктів діяльності. Така технологія базується на послідовному опануванні спеціалістами навичок самовизначення, саморозвитку і самоактуалізації у межах обраної професії у сфері “людина – людина” на засадах індивідуального становлення у професійній діяльності за допомогою спеціально дібраних тренувальних заходів.

Реалізація цієї концепції заснована на двох взаємопов'язаних концептах:

1. *Методологічний концепт* відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів до вивчення проблеми професійної надійності фахівця, основними з яких є:

– системний підхід, що дозволив встановлювати закономірності, зв'язки між окремими структурними елементами професійної надійності як феномена особистості і водночас розглядати його як цілісне якісно нове утворення;

– синергетичний підхід, що дозволив розглядати процес формування професійної надійності спеціаліста як відкриту складну багатокомпонентну систему, якій властиві саморозвиток і саморегуляція;

– особистісно-діяльнісний підхід, який передбачав таку організацію процесу підготовки майбутнього спеціаліста до професійної діяльності, за якої він усвідомлював себе як особистість, суб'єкт діяльності, професіонал, реалізовував свої можливості, здібності, був активним творцем професійного становлення й самоактуалізації.

2. *Теоретичний концепт* визначив систему вихідних параметрів, дефініцій, оцінок, без яких неможливе розуміння сутності професійної надійності, її специфічних функцій і характеристик. Формування професійної надійності засноване на законах діалектики й на принципах єдності свідомості, особистості й діяльності, домінантної ролі суб'єкта у створенні власної професійної Я-концепції й індивідуального стилю діяльності. Теоретичне підґрунтя дослідження склали:

– теорія аналізу складних систем (В. Афанасьєв, В. Біблер, І. Блауберг, Д. Гвішані, Б. Ломов, В. Садовський, Г. Щедровицький, Б. Юдін та ін.);

– теорія особистості та її стосунки зі світом (Л. Анциферова, Б. Ананьєв, В. Білоус, Л. Виготський, Ю. Забродін, Е. Ільєнков, А. Ковальов, О. Леонтєв, В. Мерлін, Ю. Олександров, К. Платонов, В. Пушкін, В. Рибалка, С. Рубінштейн, В. Русалов, В. Слободчиков, В. Татенко, Б. Теплов та ін.);

– теорія діяльності (К. Абульханова-Славська, В. Давидов, Г. Зараковський, М. Каган, А. Карпов, В. М'ясищев, Г. Суходольський, С. Рубінштейн, В. Шадриков та ін.)

– теоретичні засади організації педагогічного процесу (Ю. Бабанський, П. Гальперін, В. Кан-Калік, Н. Кузьміна, А. Макаренко, І. Лернер, В. Сухомлинський, Н. Талізін, К. Ушинський та ін.);

– теорія професійної підготовки спеціалістів у ВНЗ (С. Архангельський, С. Гончаренко, В. Ляудіс та ін.);

– теорія надійності (Ю. Артюхін, Л. Гримак, А. Губинський, А. Дьяков, С. Єгоров, Н. Завалова, О. Конопкін, М. Котик, Б. Ломов, Р. Макаров, В. Небиліцин, Л. Нерсесян, Г. Нікіфоров, О. Обознов, В. Пономаренко, В. Пушкін, І. Ушаков, Ю. Фокін, Ю. Щербина та ін.);

– теоретичні засади технологізації процесу професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах (В. Беспалько, Б. Блум, І. Богданова, Л. Бриггс, Р. Ганьє, А. Дистервег, М. Кларін, Р. Мейджер, О. Пехота, А. Ромишовські, Г. Селевко, Б. Скіннер, Р. Тайлер, Л. Толстий та ін.).

Реалізації концепції дослідження сприяло відповідне методологічне забезпечення дослідження, представлене комплексом засобів для різнобічного висвітлення історичного, методологічного, наукознавчого аспектів теорії надійності.

Відповідно до визначених завдань і перевірки вихідних припущень був використаний комплекс **методів**. З метою визначення поняттєво-категоріального апарату, для порівняння й зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, розгляду теоретичних питань були використані *методи аналізу* (історичний, порівняльний, ретроспективний); для з'ясування вияву професійної надійності майбутніх спеціалістів – *емпіричні методи*: прогностичні (експертне оцінювання), діагностичні (анкетування, опитування, тестування), обсерваційні (спостереження, самоаналіз, самооцінка, рефлексія); для виявлення ефективності педагогічної технології формування професійної надійності майбутніх фахівців соціономічної сфери діяльності – *педагогічний експеримент*; для розробки математичної моделі професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери й перевірки достовірності отриманих результатів дослідження – кількісний та якісний аналіз емпіричних даних (статистична обробка даних, кореляційний, факторний, регресійний аналіз та ін.).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота була здійснена на базі інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету, факультетах менеджменту організацій і державного управління Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, факультеті менеджменту Донецького державного університету управління, факультеті дошкільного виховання Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, факультеті педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. У формульованому експерименті брали участь 990 студентів. На

інших етапах експериментальної роботи були залучені 135 викладачів і студентів заочної форми навчання, що працюють, 47 магістрантів. Експеримент проведений упродовж 2004-2009 рр.

Наукова новизна дослідження. Уперше:

- науково обґрунтовано концепцію професійної надійності фахівців соціономічної сфери діяльності;

- визначено та обґрунтовано структуру професійної надійності спеціаліста, що містить предметно-діяльнісний, суб'єктно-забезпечувальний та оцінно-регулятивний блоки;

- виявлено й систематизовано фактори, що впливають на професійну надійність спеціалістів соціономічної сфери діяльності в типових і нетипових ситуаціях її протікання (висока суб'єктивна складність професійного завдання; надмірна відповідальність; непередбаченість розвитку ситуації, її невизначеність, недостатній контроль над ситуацією; несприятливі функціональні й психічні стани працівника, його фізіологічні особливості; недостатній розвиток професійно важливих якостей, зокрема моральних, а також професійних знань, умінь і навичок; суперечливість інформації, порушення послідовності або високий темп її надходження; несприятлива спрямованість на цей вид діяльності; відсутність необхідного досвіду роботи за фахом; частковий або неповний успіх у діяльності; надмірне службове навантаження; нераціональний режим праці й відпочинку; неадекватна оцінка діяльності й оплата праці; несприятливий психологічний клімат у колективі; загроза власному життю та життю близьких і рідних тощо);

- виявлено фактори, що визначають вияв професійної надійності спеціалістів у сфері діяльності “людина – людина” (стратегії та моделі поведінки подолання, суб'єктивний контроль, здатність до самоуправління, прагнення до ризику та мотивація досягнення цілі й успіху, мотивація до запобігання невдач, гнучкість мислення, сила процесів збудження, гальмування, рухливість нервових процесів, самоактуалізація, професійно важливі якості), встановлено їх ієрархію і кількісні межі вияву за активною, потенційною і пасивною зонами;

- визначено критерії професійної надійності фахівців соціономічної сфери діяльності (прогнозованість – непрогнозованість результатів діяльності в типових і нетипових ситуаціях, усталеність – неусталеність діяльності під час виконання професійних функцій, гнучкість – ригідність поведінки людини в процесі діяльності) та її показники, якими виступили фактори вияву означеної надійності;

- виявлено й схарактеризовано зони вияву професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності: пасивну, потенційну, активну, визначено їх кількісні граничні значення (активна зона припадає на інтервал від 0,7788 до 1,0091, потенційна – на інтервал від 0,7002 до 0,7788, а пасивна – на інтервал від 0,315 до 0,7002);

– розроблено й описано математичну модель професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери у вигляді рівняння лінійної множинної регресії;

– визначено структурні компоненти педагогічної технології формування професійної надійності спеціалістів у сфері “людина – людина” (концептуальна основа, змістова частина й технологічний процес) й етапи її реалізації (перший етап – розкриття студентами себе, зняття психологічного бар’єру, звільнення від стереотипів; другий – розуміння студентами своїх можливостей у межах обраної професії; третій – саморозвиток у професії).

Уточнено сутність понять “вища освіта”, “якість вищої освіти”, “професійна підготовка”, “професійно важливі якості”, “типова-нетипова ситуація професійної діяльності”, “педагогічна технологія”, “ефективність педагогічної технології”. Дістали подальшого розвитку теорія й методика професійної підготовки фахівців соціономічної сфери у вищих навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів полягає: у розробці й апробуванні методики діагностування вияву професійної надійності майбутніх спеціалістів у сфері “людина – людина”; впровадженні в навчально-виховний процес бакалаврату й магістратури технології формування професійної надійності, репрезентованої в навчальних посібниках “Формування професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності”, “Професійна надійність сучасного спеціаліста” та навчальних програмах “Проблема професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності”, “Професійна надійність сучасного керівника”. Педагогічна технологія, запропоновані в дослідженні критерії та показники сформованості професійної надійності фахівців у сфері “людина – людина”, а також методика діагностування її вияву можуть бути використані науковцями й викладачами вищих навчальних закладів для її оцінки. Визначені зони вияву професійної надійності студентів соціономічних спеціальностей сприятимуть корекції й удосконаленню професійної підготовки майбутніх спеціалістів у ВНЗ, підвищенню її якості відповідно до вимог особистісно орієнтованого підходу, індивідуалізації і диференціації навчально-виховного процесу. Розроблена педагогічна технологія формування і методика діагностування професійної надійності майбутніх учителів, вихователів, менеджерів, управлінців, психологів можуть бути використані в процесі організації фахової підготовки спеціалістів інших соціономічних професій (адвокатів, юристів, лікарів тощо) за умови врахування специфіки їхньої майбутньої професійної діяльності.

Упровадження результатів дослідження з формування професійної надійності фахівців соціономічної сфери діяльності відбувалось у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців-соціономістів в Одеському національному політехнічному університеті (акт № 1089/132-07 від 27.06.2008 р.), Одеському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (акт № 01/13-669 від 07.08.2008 р.),

Донецькому державному університеті управління (акт № 01-12/793 від 22.09.2008 р.), Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича (акт № 17-14/2364 від 24.09.08 р.), Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського (акти № 103 від 25.06.08 р., № 642 від 26.03.09 р.), Одеському державному економічному університеті (акт № 01-17/345 від 31.03.2009 р.), Одеському державному аграрному університеті (акт від 12.05.09 р.), ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (акт № 314 від 07.05.2009 р.), Одеській державній академії зв'язку імені О. С. Попова (акт від 11.05.09 р.).

Достовірність висновків і результатів дослідження забезпечували визначена методологія та логіка вирішуваних завдань; застосування методик, адекватних предмету та завданням дослідження; репрезентативність вибірки учасників експерименту; тривалий характер дослідно-експериментальної роботи; застосування кількісного та якісного аналізу експериментальних даних; відповідність зафіксованих у дослідженні емпіричних фактів масовій педагогічній практиці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях “Наука і освіта ‘2005”, “Спецпроект: анализ научных исследований” (м. Дніпропетровськ, 2005), “Європейська наука XXI століття: стратегія і перспективи розвитку – 2006”, “Динаміка наукових досліджень – ‘2006”, “Перспективные разработки науки и техники – ‘2006”, “Вопросы мировой науки – 2007”, “Европейская наука XXI века – 2007” (м. Дніпропетровськ), “Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития ‘2006”, “Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании ‘2006”, “Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте ‘2007”, “Современные направления теоретических и прикладных исследований ‘2008” (м. Одеса), “АВІА-2007” (м. Київ), “Dynamika naukowuch badan – 2007” (Przemysl); міжнародному науковому конгресі “Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, 2008), “Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти: історія, теорія, практика” (м. Чернівці, 2008); міжнародному науково-практичному семінарі “Управління навчальними закладами в контексті модернізації професійного навчання” (м. Одеса, 2008); всеукраїнських науково-практичних конференціях “Соціалізація молоді в умовах розбудови демократичної держави”, “Якість підготовки фахівців в умовах Болонського процесу” (м. Одеса, 2007), “Вища школа України в умовах глобалізації та інтеграції” (м. Черкаси, 2008), “Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка” (м. Суми, 2008); всеукраїнських науково-практичних читаннях студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К. Д. Ушинського (м. Одеса, 2007); науково-практичній конференції “Современные проблемы и пути их решения в науке,

транспорте, виробництві та освіті” (м. Одеса, 2005).

Матеріали кандидатської дисертації „Взаємне навчання курсантів як засіб підвищення ефективності навчального процесу”, захищеної у 1998 році, у тексті докторської дисертації не використані.

Публікації. Результати дослідження опубліковані у 53 наукових і науково-методичних працях, зокрема: 1 монографії, 2 навчальних посібниках, 2 навчальних програмах, 24 статтях у фахових виданнях, 3 статтях у наукових збірках і періодичних виданнях, 21 статтях у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Усі роботи одноосібні.

Структура дисертації. Робота містить вступ, чотири розділи, висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний зміст викладений на 360 сторінках тексту, до якого входять 16 таблиць, 9 рисунків, що займають 5 сторінок основного тексту. Список джерел охоплює 517 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано об’єкт, предмет, мету, концепцію, завдання і методи дослідження, викладено наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення, подано відомості про апробацію і впровадження результатів роботи.

У **першому розділі** „Підготовка спеціалістів до професійної діяльності у вищій школі як соціально-педагогічна проблема” висвітлено проблему підготовки спеціалістів у вищій школі, репрезентовано основні напрями розробки цієї проблеми в педагогічних дослідженнях, схарактеризовано специфіку соціономічної діяльності та її вимоги до фахівця.

Під професійною підготовкою розуміємо цілеспрямований процес у вищих закладах освіти, що забезпечує формування значущих для майбутньої професійної діяльності знань, практичних умінь і навичок, а також професійно важливих рис особистості відповідно до обраної кваліфікації, достатніх для успішного виконання майбутнім спеціалістом професійних обов’язків.

Якість вищої освіти є основною характеристикою, що виявляє соціальне призначення системи професійної підготовки фахівців, її відповідність потребам суспільства загалом і суспільного виробництва, зокрема. Зважаючи на це, вітчизняна політика побудована на пріоритетах забезпечення доступності освіти; якості освіти; підвищення фінансової ефективності діяльності освітніх установ.

Розмаїття поглядів у розумінні суспільного призначення вищої освіти, що виявляється у визначенні її якості, вимагає аналізу наукових доробок учених, присвячених проблемам вищої освіти. Підставами, на основі яких здійснювалася систематизація наукових досліджень, обрано: методологічний рівень науково-педагогічного дослідження; сфера або галузь професійної діяльності; компоненти освітнього процесу або характеристики його кінцевих продуктів, що досліджуються; підхід як найвищий рівень узагальнення наукових теорій, тощо.

Аналіз педагогічних теорій, присвячених проблемі підготовки спеціалістів у вищій школі, проведений за методологічним рівнем науково-педагогічного дослідження, засвідчив безумовне й постійне збільшення кількості фактів і ключових понять, поглиблення їх змістового наповнення, а також відсутність їх узагальнення на рівні філософських категорій. Результати наукових досліджень, виконаних упродовж двох останніх десятиріч, дозволяють констатувати, що їх переважна більшість зосереджена на розробці конкретних методологій. Лише в окремих випадках вони підіймаються до рівня часткової – прикладної методології, і майже не сягають рівня загальнонаукової методології.

Систематизація сучасних наукових досліджень за галуззю професійної діяльності засвідчила, що вивчають окремі питання професійної підготовки майбутніх аграріїв, фахівців економічних та інженерних спеціальностей, а також майбутніх військових фахівців і працівників МВС. Нові професії зумовили появу досліджень з теорії та практики підготовки спеціалістів у сфері туризму. Досить широко в наукових розвідках висвітлені різноманітні аспекти підготовки педагогічних працівників.

Серед компонентів освітнього процесу або характеристик його кінцевих продуктів найбільш вивченими є: готовність до професійної діяльності, формування різноманітних професійно важливих якостей, професійної компетентності й окремих компетенцій, професіоналізму майбутніх фахівців тощо. Однак феномен професійної надійності в педагогічних дослідженнях не був предметом спеціального вивчення.

У межах педагогічної теорії виокремлено низку підходів до підготовки спеціалістів у вищій школі, а саме: гуманістичний, особистісно зорієнтований, культурологічний, аксіологічний, системний (структурно-функціональний), синергетичний, інтегративний, діяльнісний, рефлексивний, технологічний, адаптаційний, компетентнісний, акмеологічний, андрагогічний, ресурсний тощо.

Способом вираження людської сутності й засобом задоволення матеріальних і культурних потреб людини є професія, що характеризується набутиим у процесі професійної підготовки комплексом знань, умінь і навичок людини, зорієнтованим на суспільний розподіл праці.

В аспекті професійної надійності пропонуємо класифікувати професії за ступенем регламентованості професійної діяльності, що зумовлює міру ініціативності суб'єкта в процесі діяльності. За такою класифікацією професії розподіляють на жорстко регламентовані, регламентовані й відносно регламентовані. Чим більше регламентована діяльність спеціаліста, тим легше визначити його професійну надійність. Проте найбільш розповсюдженою є класифікація професій Є. Клімова, побудована за предметом труда: “людина – жива природа”, “людина – техніка й нежива природа”, “людина – людина”, “людина – художній образ”, “людина – знакова система”.

Поширення соціономічних професій у сучасному суспільстві й вирішення проблеми професійної надійності фахівців-соціономістів зумовили важливість і необхідність усебічного вивчення професій типу “людина – людина”, що відрізняються особливостями предмета труда, засобів, умов, продукту діяльності. Для представників соціономічних професій предметом труда, предметом розпізнавання, оцінювання і впливу є інша людина чи спільнота людей. Головними знаряддями труда є вербальні й невербальні засоби спілкування. Умови труда такої діяльності характеризуються як соціально-психологічні. Специфіка професійної діяльності в соціономічній сфері полягає в тому, що вона здійснюється в умовах постійного й безперервного спілкування.

Діяльність типу “людина – людина” забезпечує комплекс професійно важливих якостей спеціаліста, серед яких: спрямованість на діяльність (потреби, мотиви, настанови, інтереси, схильності), товариськість, емоційна усталеність, вольові риси характеру, що виявляються в умінні управляти своїм настроєм і поведінкою інших людей, характеристики мовлення, соціальний інтелект, емпатія й деякі характеристики зовнішності.

Отже, діяльність у соціономічних професіях зорієнтована на саму людину, групи людей, які мають власну активність, оцінюють, сприяють або протидіють діям суб'єкта труда і впливають на їхню надійність. Відсутність жорстких нормативних вимог до продукта труда, самого процесу діяльності в системі “людина – людина”, висувають до представників цих професій підвищені вимоги. У соціономічній сфері, порівняно з іншими, ефективність діяльності здебільшого залежить від особистості професіонала, оскільки основним змістом діяльності представників цих груп професій є взаємодія з іншими людьми. За наявності чітких цілей у професіях означеного типу, порівняно з іншими професіями, процес діяльності (операційний бік) і її результат характеризуються високим ступенем невизначеності, оскільки зумовлені взаємодією з людиною, що має власну індивідуальність і здатність протистояти, а результат зазвичай віддалений у часі (наприклад, лікування, навчання й виховання).

Вимоги професії відображають ті універсальні особливості, які необхідні спеціалісту для успішного виконання професійної діяльності. У соціономічних професіях таких стандартів майже не існує, що підвищує ступінь невизначеності процесу й результату діяльності.

Загальною характеристикою професійної діяльності є її ефективність. Ефективну діяльність розуміють як таку, що має високу продуктивність та якість, оптимальні енергетичні й нервово-психічні витрати, задоволеність професіонала. Результативними показниками ефективності професійної діяльності є продуктивність, якість і надійність. При цьому продуктивність характеризує кількість продукції, виготовленої за одиницю часу; якість – відповідність продукції вимогам технології; надійність з якісного боку характеризує здатність

виконувати потрібні функції в заданий інтервал часу, а з кількісного, – імовірність виконання потрібних функцій упродовж заданого часу в заданих умовах.

У другому розділі **“Науково-теоретичне обґрунтування сутності професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери”** подано ретроспективний огляд становлення і розвитку теорії надійності, філософський аналіз сутності надійності, схарактеризовано типові й нетипові ситуації професійної діяльності, представлено результати експериментального дослідження факторів, що впливають на професійну надійність у типових і нетипових ситуаціях здійснення діяльності, а також факторів, що визначають вияв професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери, репрезентовано й теоретично обґрунтовано математичну модель й структуру професійної надійності фахівців-соціономістів, представлено критерії та показники для її діагностування, схарактеризовано зони вияву.

Гострота проблеми надійності в сучасному світі викликає інтерес у багатьох науках. Вона є предметом досліджень кібернетики, біоніки, технічної теорії надійності, теорії інформації, інженерної психології, біоастронавтики, усіх галузей природничих й інженерних наук, де є потреба у стабільній, безпомилковій роботі механізмів, машин, технічних систем. Узята в соціальному контексті, проблема надійності постає у зв'язку з проблемами особистості, її діяльності й поведінки.

Перша спроба наукового аналізу надійності людини здійснена в 50-х роках минулого століття у зв'язку з вивченням відношення “людина – техніка”. У його межах вивчено специфіку психології діяльності оператора в системах управління, природу й чинники її надійності, питання щодо підготовки людини-оператора (А. Губинський, О. Конопкін, М. Котик, Б. Ломов, В. Небиліцин, Л. Нерсесян, Г. Нікіфоров, О. Обознов та ін.). Висвітлено дотичні проблеми, а саме: роль людського (особистісного) фактора (К. Рузавіна, Г. Смолян, К. Тоболев, А. Филиппов та ін.); психологічні проблеми професійного добору і професійної придатності людини (В. Бодров, М. Житницький, А. Косов, А. Москаленко, А. Фьодоров та ін.); психофізіології діяльності (Г. Зараковський, Г. Леонова, Ю. Лях, М. Корольчук, Я. Крушельницька та ін.); працездатності (Д. Мейстер, А. Суейн, В. Шевченко, та ін.).

Аналіз становлення теорії надійності засвідчив її розробку переважно для системи “людина – техніка”. Основні означення сутності надійності торкаються технічних пристроїв, систем, людини-оператора. Більшість характеристик надійності пристрою чи технічної системи перенесені на виявлення надійності людини, що викликало низку протиріч із сутністю людини як високоорганізованої, відкритої системи з компенсаторними можливостями, не притаманними техніці.

Відсутність досліджень з професійної надійності спеціалістів інших сфер діяльності – “людина – людина”, “людина – жива природа”, “людина – знакова

система” і “людина – художній образ”, вимагають з’ясування сутності надійності на рівні філософських категорій.

Зазвичай поняття надійності людина асоціює у свідомості з ефективністю, безвідмовністю, досконалістю, стабільністю, усталеністю до перешкод, тобто з певним періодом сталого існування системи, організму, цілісності. Але теорія та практика засвідчують, що всі стани речей не існують у “чистому”, нескінченно спокійному вигляді. Впливи зовнішнього й внутрішнього середовища закономірно призводять до поступового руйнування будь-якої системи, явища, процесу, матеріального тіла. Конкретно це виявлено в появі ушкоджень, відмов, травм, помилок, хвороб, флуктацій, перешкод та ін. Неминучість руйнації закладена у природі речей і виявлена в усіх сферах реальної дійсності. Наслідком її дії є ненадійність. З цього випливає, що сутність феномена надійності виявлена у сталому, ефективному, безпомилковому стані існування певної речі або системи. Ненадійність – це протилежність надійності, її антитеза. З цього погляду, характер зв’язку і взаємодії “надійності – ненадійності” підпорядкований закону єдності й боротьби протилежностей.

Отже, надійність характеризує ступінь ефективності й усталеності предметів, явищ, процесів і систем, їх становлення, функціонування й розвитку. Досягнувши певної межі в кількісному виразі, вона може перейти у свою протилежність (ненадійність), змінивши тим самим якісний стан будь-якої системи чи процесу. З цього випливає, що витoki розвитку й становлення професійної надійності як якісної характеристики спеціаліста, властивості якого репрезентовані в його професійній діяльності, ґрунтуються на закономірностях якісно-кількісних перетворень. Онтологічно це відбувається у трьох взаємопов’язаних і взаємообумовлених процесах. Перший процес – це поступове виокремлення сукупності професійно значущих властивостей майбутнього спеціаліста з боку їх якісної визначеності й цілісності. Другий процес – це диференціація єдиної за якістю сукупності професійно значущих властивостей у структурі особистості спеціаліста на множину відносно незалежних сторін, що визначають ефективність і стабільність його дій як суб’єкта діяльності. Третій процес – узагальнення, типізація низки кінцевих професійно значущих властивостей майбутнього спеціаліста, що відповідає його професійній надійності, внаслідок чого якість переходить у кількість.

Якісно-кількісні відношення констатують закономірність переходу однієї якості спеціаліста, набутої в процесі певного етапу його підготовки у ВНЗ, в іншу, тобто вони констатують об’єктивне існування джерела розвитку якості надійності в будь-якій формі її вияву в структурі самої особистості майбутнього спеціаліста. Проте саме джерело, його природа зумовлені єдністю і боротьбою протилежностей.

Джерелом розвитку такої якості як професійна надійність є протиріччя між здібностями, уподобаннями, цінностями особистості, які вона намагається

реалізувати в обраній професійній діяльності й зовнішніми, соціальними обставинами, що визначають вимоги до цієї діяльності й простір її здійснення. Оскільки будь-яка сутність реально виявлена тільки через своє існування або через спосіб буття, професійна надійність спеціаліста виявлена лише тією мірою, як того вимагають обставини, за яких здійснюється його професійна діяльність.

Існування професійної надійності спеціаліста як спосіб буття речі, її якісної визначеності, узятій з боку свого зовнішнього опосередкування чи детермінації, припускає, що вона обумовлена соціальною значущістю, затребуваністю в суспільстві. Без цієї затребуваності якість професійної надійності втрачає сенс свого існування, що призводить до її руйнації та зникнення. Пояснюється це тим, що кожна форма руху матерії є одночасно сутністю й існуванням. Унаслідок цього вона підпорядкована двом типам протиріч – внутрішнім і зовнішнім. Якщо річ співвіднесена не тільки сама з собою, але й з іншими речами, то вона неминуче потрапляє під їх вплив, опосередковується ними, що й призводить до протиріччя самого факту її існування.

Філософський аналіз категорії “надійність” дозволив визначити професійну надійність спеціаліста соціономічної сфери як його особливу інтегровану якість, що виявляється у стабільності позитивних результатів професійної діяльності в системі “людина – людина” й зумовлюється його особистісними характеристиками.

На професійну надійність спеціаліста впливає безліч різноманітних за своїм характером, природою, швидкістю й силою впливу факторів. При виявленні факторів, які впливають на професійну надійність спеціалістів у сфері “людина – людина”, ми виходили з того, що вона є показником ефективності діяльності. З іншого боку, на професійну надійність впливають працездатність спеціаліста, його помилкові дії. Тому виявлення факторів, які впливають на професійну надійність спеціаліста, базувалось на припущенні, що такими факторами можуть бути причини, які викликають зниження ефективності професійної діяльності, призводять до зниження працездатності працівника або викликають помилки під час виконання професійних функцій.

На основі проведеного аналізу наукових джерел були визначені фактори, що можуть впливати (позитивно чи негативно) на професійну надійність фахівців різних сфер діяльності. До таких факторів було уналежнено: високу суб’єктивну складність професійного завдання; надмірну відповідальність; непередбаченість розвитку ситуації; несприятливі функціональні стани (стрес, нервово-психічна напруга, емоційна збудженість); несприятливі психічні стани (роздратованість, агресивність); несприятливі фізіологічні особливості (гострі чи хронічні захворювання); нераціональний режим праці й відпочинку; недостатній розвиток професійно важливих якостей; недостатній контроль над ситуацією чи його

відсутність; невизначеність ситуації; суперечливість чи надлишковість інформації, що надходить; порушення послідовності надходження інформації; високий темп надходження інформації; невизначеність часу (раптовість) надходження інформації; недостатні професійні знання; недостатні професійні вміння і навички; відсутність необхідного досвіду роботи за фахом; частковий або неповний успіх у діяльності; низький розвиток моральних якостей (недисциплінованість, невідповідальність); неадекватна оцінка діяльності й оплата праці; надмірне службове навантаження; несприятливий психологічний клімат у колективі; загроза власному життю та життю близьких і рідних; несприятлива спрямованість на певний вид діяльності. Вплив означених факторів був досліджений окремо для типових і нетипових ситуацій здійснення професійної діяльності.

Експериментальне дослідження дозволило виявити вплив означених факторів на професійну надійність спеціаліста, з'ясувати кореляційні зв'язки між факторами й проранжувати їх за ступенем значущості, а також відкинути незначущі фактори в типових та нетипових ситуаціях професійної діяльності спеціаліста.

З'ясовано, що для типової ситуації професійної діяльності в соціономічній сфері характерні: прийняття рішень в умовах достатку часу й несуперечливості інформації; стереотипна поведінка і, як наслідок, відсутність ризику щодо результатів прийнятих у процесі діяльності рішень; емоційно усталене тло діяльності. Нетипова ситуація професійної діяльності в соціономічній сфері характеризується несподіваністю, дефіцитом часу та інформації на прийняття рішення, емоційною напруженістю. Вона супроводжується ризиком, призводить до зміни стереотипу діяльності, впливає на її результати та за відсутності спеціальної підготовки знижує її ефективність і надійність.

У типових ситуаціях професійної діяльності не мають істотного впливу на професійну надійність, тобто є "зайвими" висока суб'єктивна складність професійного завдання, надмірна відповідальність, недостатній контроль над ситуацією чи його відсутність, суперечливість чи надлишковість інформації, що надходить, порушення послідовності надходження інформації, високий темп надходження інформації, невизначеність часу (раптовість) надходження інформації, частковий або неповний успіх у діяльності тощо. У нетипових ситуаціях таким фактором є нераціональний режим праці й відпочинку.

Визначення факторів, які зумовлюють вияв професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності базувалося на припущенні, що в будь-якій соціономічній професії є фахівці, які можуть бути схарактеризовані як професійно надійні. Тому експериментальне виявлення особистісних характеристик таких спеціалістів стало підґрунтям для визначення типового ядра, наявність якого при всіх індивідуальних відмінностях забезпечує їхню професійну надійність.

Анкетування спеціалістів соціономічної сфери діяльності було спрямоване на вивчення стану та якості: 1) пізнавальних психічних процесів; 2) типологічних особливостей особистості спеціаліста; 3) мотивації, психічних станів; 4) міжособистісних відносин. Для цього було дібрано мануал із 13 апробованих методик: “Гнучкість мислення”, “Прийом інформації”, “Інтелектуальна лабільність”, “Здатність до самоуправління”, “Експертна оцінка при формуванні кадрового резерву”, “Стратегії й моделі поведінки подолання”, “Визначення прагнення до ризику та рівня мотивації досягнення цілі й успіху”, “Діагностика особистості на мотивацію до запобігання невдач Т. Елерса”, “Оцінка рівня самоактуалізації”, методики дослідження рівня суб’єктивного контролю, діагностики рівня соціальної фрустрованості Л. І. Вассермана (модифікація В. Бойко), міжособистісних відносин Т. Лірі, тест Стреляу.

Результати анкетування респондентів за всіма методиками дозволили побудувати математичну модель професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери у вигляді рівняння лінійної множинної регресії, визначити кількісні межі пасивної, потенційної та активної зон вияву професійної надійності, проранжувати факторні ознаки за ступенем їх впливу на вияв професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери й відкинути зайві. Крім того, значення параметрів моделі дали можливість визначити структуру професійної надійності й спрогнозувати результати її формування в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Спрощена математична модель професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери має вигляд:

$$Y = 0,315 + 0,062 \cdot X_1 + 0,07 \cdot X_2 + 0,07 \cdot X_3 + 0,009 \cdot X_4 + 0,145 \cdot X_5 + 0,114 \cdot X_6 + 0,064 \cdot X_7 + 0,092 \cdot X_{10} + 0,068 \cdot X_{13}.$$

За значеннями параметрів моделі, факторні ознаки були проранжовані за ступенем їх впливу на вияв професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери. Найбільше на вияв професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності впливають стратегії та моделі поведінки подолання (параметр моделі дорівнює 0,145). Менш впливовим є суб’єктивний контроль (параметр моделі – 0,114). Суттєвий вплив має здатність до самоуправління (параметр моделі – 0,092). Однаково впливають на вияв професійної надійності прагнення до ризику та мотивація досягнення цілі й успіху, а також гнучкість мислення (їм відповідає параметр моделі 0,07). Майже однаковий, але менший вплив, має мотивація до запобігання невдач (параметр моделі – 0,068), сила процесів збудження, гальмування й рухливість нервових процесів (0,064) і самоактуалізація (0,064). Найменший вплив мають професійно важливі якості (0,009).

Результати ранжування свідчать про те, що факторні ознаки “прийом інформації”, “інтелектуальна лабільність”, “рівень соціальної фрустрованості”, та “міжособистісні відносини” не впливають на вияв професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності.

Кількісні характеристики результативної ознаки, що перебувають в інтервалі від 0,7788 до 1,0091, вказують на активну зону вияву професійної надійності. Кількісні характеристики, що знаходяться в межах від 0,7002 до 0,7788, – вказують на потенційну зону вияву надійності й свідчать про недостатню сформованість у спеціалістів певних пізнавальних психічних процесів, типологічних особливостей, недостатню професійну мотивацію, емоційно-особистісну дезадаптацію або про їх недостатню актуалізацію. Значення кількісних характеристик у межах від 0,315 до 0,7002 вказують на пасивну зону вияву професійної надійності й засвідчують відсутність у спеціалістів необхідних особистісних якостей до її забезпечення або неактуалізованість цих якостей.

До структури професійної надійності спеціаліста уналежнено три блоки: предметно-діяльнісний, суб'єктно-забезпечувальний (психологічний) та оцінно-регулятивний (або блок самовдосконалення). Предметно-діяльнісний блок характеризується такими показниками, як: професійно важливі якості, стратегії та моделі поведінки подолання; суб'єктно-забезпечувальний – гнучкість мислення, сила процесів збудження, гальмування й рухливість нервових процесів, мотивація досягнення успіху й запобігання невдач, а оцінно-регулятивний – суб'єктивний контроль, самоактуалізація, здатність до самоуправління. Перетин цих блоків утворює пасивну (I.1, I.2, I.3), потенційну (II. 1-2, II. 1-3, II. 2-3) й активну (III) зони вияву факторних ознак (показників) професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери, виявлених за допомогою математичної моделі надійності, що відображено на рисунку.

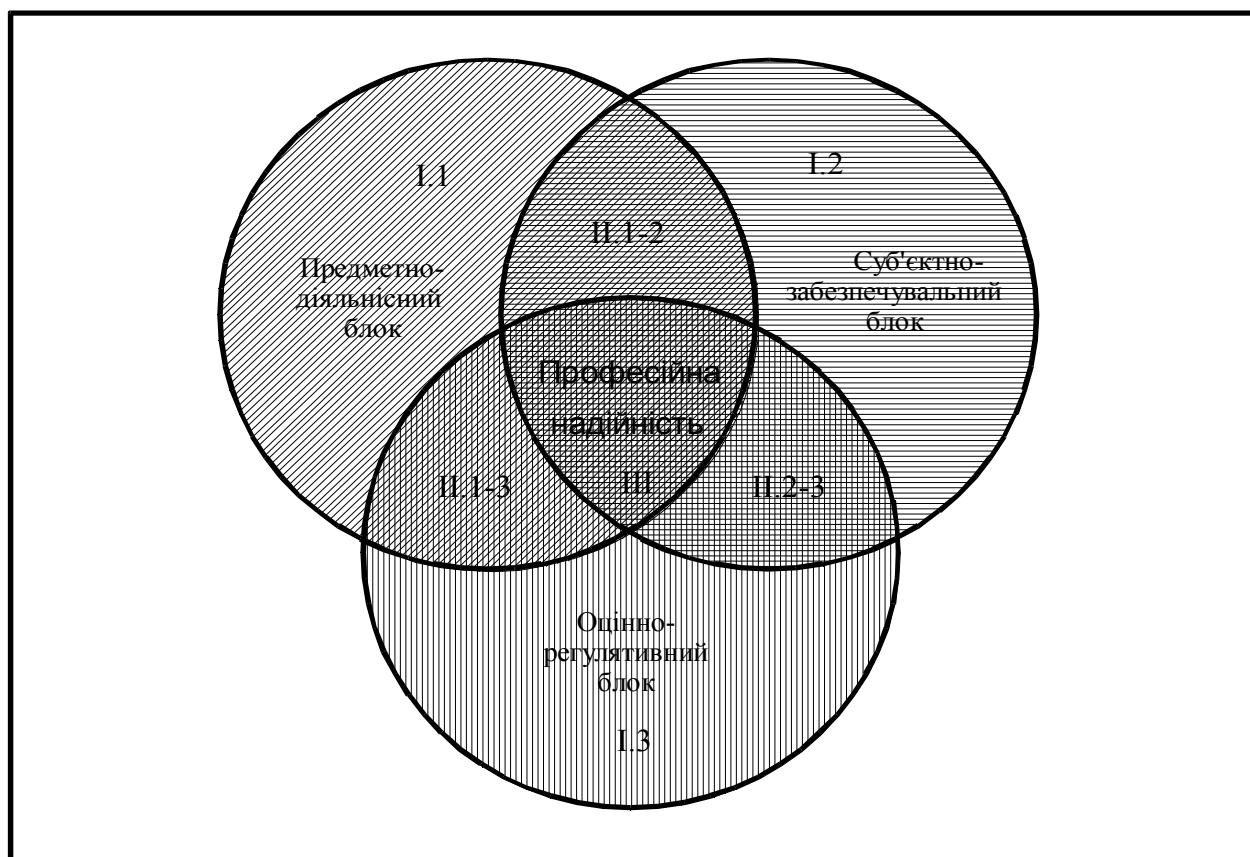

Рис. Структура професійної надійності спеціаліста

Конструктивне вирішення протиріч між вимогами діяльності й реальними можливостями індивіда сприяють переходу з однієї зони до іншої, більш значущої (наприклад, з пасивної – до потенційної або з потенційної – до активної), а деструктивне – навпаки – з більш значущої зони до нижчої, що в цілому відображено на вияві професійної надійності спеціаліста.

Такі зони дозволяють розглядати переходи від одного блоку до іншого як певний простір, що поєднує складові сусідніх блоків. В узагальненому вигляді функції таких зон полягають у поєднанні означених блоків і збереженні цілісності самої структури. Це означає, що показники, уналежнені до певного блоку, не є дискретними. Це континуальні утворення, що якісно змінюються. Отже, блоки у структурі професійної надійності пов'язані між собою й взаємопроникають один в один. Це пояснюється розвитком окремих особистісних властивостей, що пронизують особистість професіонала від однієї, найбільш простої підсистеми в континуально-ієрархічній моделі особистості професіонала до іншої, більш складної.

Іншою функцією виокремлених зон є відбиття зовнішніх і внутрішніх впливів на структуру особистості та її професійний розвиток. Звісно, у процесі професійної підготовки змінюється кожна з підсистем структури особистості професіонала. Крім того, означені зони, з одного боку, нейтралізують небажані руйнівні впливи, а, з іншого, – спрямовують психічну активність на вибіркове розгортання бажаних. Наявність таких зон (пасивної, потенційної й активної) зумовлює можливість компенсування недостатнього вияву одних показників високим розвитком інших у забезпеченні професійної надійності спеціалістів.

Пасивна зона І.1 (див. рис.) вияву показників предметно-діяльнісного блоку характеризується недостатністю професійних знань, умінь і навичок, відсутністю необхідного досвіду роботи за фахом та невизначеністю ситуації, що призводять до неактуалізованості, ригідності й неусталеності в застосуванні професійно важливих якостей, відсутності у спеціаліста доцільних моделей поведінки подолання труднощів навіть за типових умов здійснення діяльності. За нетипових умов до неактуалізованості й ригідності цих показників призводять також суперечливість чи надлишковість інформації, що надходить, порушення послідовності, високий темп і раптовість її надходження, недостатній контроль над ситуацією або його повна відсутність.

Коли діяльність здійснюють у типових умовах, то пасивна зона І.2 (див. рис.) суб'єктно-забезпечувального (психологічного) блоку характеризується ригідністю мислення, гальмуванням нервових процесів, низькою мотивацією до успіху й високою мотивацією до запобігання невдач через непередбачуваність розвитку професійної ситуації, несприятливі фізіологічні особливості, функціональні й психічні стани працівника, недостатній розвиток його професійно важливих якостей і навіть через нераціональний режим праці й відпочинку. За нетипових умов ригідність мислення, гальмування нервових процесів, низька мотивація досягнення

успіху й висока мотивація запобігання невдач усталено виявлені під впливом високої суб'єктивної складності професійного завдання й надмірної відповідальності спеціаліста.

Пасивна зона І.3 (див. рис.) оцінно-регулятивного блоку характеризується відсутністю в працівника належного суб'єктивного контролю, самоактуалізації та здатності до самоуправління через низький розвиток моральних якостей, неадекватну оцінку діяльності, надмірне службове навантаження, несприятливий психологічний клімат у колективі, несприятливу спрямованість на соціономічну діяльність, що усталено не виявляються й не змінюються (ригідні) через типовість-нетиповість умов здійснення професійної діяльності.

Зона II.1-2 (див. рис.) визначає потенційну зону, що знаходиться на перетині предметно-діяльнісного й суб'єктно-забезпечувального блоків. Це означає, що під впливом відповідних факторів професійно важливі якості спеціаліста виявлені усталено лише за типових умов здійснення діяльності. Працівник намагається застосовувати відповідні професійній ситуації стратегії та моделі поведінки подолання. Його мислення не завжди гнучке, рухливість нервових процесів недостатня для забезпечення професійної надійності в нетипових ситуаціях. Мотивація досягнення успіху переважає над мотивацією запобігання невдач, але тільки за типових умов виконання професійних функцій.

Зона II.1-3 (див. рис.) означає потенційну зону, що знаходиться на перетині предметно-діяльнісного й оцінно-регулятивного блоків. Вона характеризується тим, що суб'єктивний контроль і самоактуалізація працівника впливають на вияв його професійно важливих якостей і вибір необхідних стратегій і моделей поведінки подолання в типових ситуаціях. Виявлена, але не усталена, здатність до самоуправління. Вияв показників предметно-діяльнісного й оцінно-регулятивного блоків залежить від ситуації та характеризується недостатньою гнучкістю під впливом відповідних факторів.

Зона II.2-3 (див. рис.) – потенційна зона, якій притаманні показники суб'єктно-забезпечувального й оцінно-регулятивного блоків. Через вплив відповідних факторів вона характеризується ситуативною усталеністю й гнучкістю вияву таких показників, як мислення, рухливість нервових процесів, суб'єктивний контроль, самоактуалізація і здатність до самоуправління. Мотивація досягнення успіху співвідносна з прагненням до ризику й мотивацією до запобігання невдач. Проте за умов нетипових ситуацій вияв цих ознак недостатньо усталений та гнучкий.

Зона III (див. рис.) – активна зона вияву професійної надійності фахівців-соціономістів, що утворена шляхом перетину всіх трьох блоків. Вона характеризується тим, що незалежно від факторів, які впливають на її вияв, показники кожного блоку в структурі професійної надійності виявлені усталено й вирізняються достатньою гнучкістю при переході від типових до нетипових умов здійснення діяльності. Саме спроможність переходу від усталеної поведінки, що

забезпечує професійну надійність спеціаліста в типових умовах, до гнучкої, адекватної нетиповим ситуаціям здійснення діяльності, свідчить про активізацію у спеціаліста всіх показників професійної надійності та їх вияв, достатній для її забезпечення незалежно від умов протікання діяльності.

Критеріями професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності є: прогнозованість – непрогнозованість результатів діяльності в типових і нетипових ситуаціях; усталеність – неусталеність діяльності під час виконання професійних функцій; гнучкість – ригідність поведінки людини в процесі діяльності.

Складові структурних блоків професійної надійності фахівців-соціономістів є також її показниками. Рівень актуалізації конкретних показників професійної надійності зумовив усталеність або неусталеність діяльності спеціаліста під час виконання професійних функцій, а його гнучкість (ригідність) – можливість переходу від однієї зони вияву до вищої – незалежно від типовості-нетиповості умов здійснення професійних функцій. Останнє засвідчило нелінійність структури професійної надійності й неможливість розподілу її показників за окремими критеріями.

Аналіз структури професійної надійності в сукупності з її показниками й критеріями оцінювання свідчить про те, що її блоки – предметно-діяльнісний, суб'єктно-забезпечувальний (психологічний) та оцінно-регулятивний (або блок самовдосконалення) – щільно пов'язані між собою і взаємопроникають один в один. Цей факт не випадковий і характеризує цілісність структури професійної надійності спеціаліста, що зумовлено цілісністю й неподільністю його особистості.

Професійна надійність спеціаліста соціономічної сфери діяльності виявляється через його системну, функціональну надійність, надійність переробки інформації, моральну надійність тощо. Системна надійність характеризує рівновагу морфологічних систем організму спеціаліста, їх цілісність, що дозволяють йому ефективно долати фізичні й психічні навантаження в процесі професійної діяльності, зокрема в екстремальних умовах її здійснення. Функціональна надійність характеризує психічні й фізіологічні особливості спеціаліста, що забезпечують йому стабільне досягнення визначених результатів у діяльності, незважаючи на протидію зовнішніх і внутрішніх чинників. Надійність переробки інформації характеризує фахівця з боку сприйняття, переробки інформації й прийняття оптимальних, ефективних рішень у процесі професійної діяльності, зокрема в екстремальних умовах її здійснення. Моральна надійність визначає усталеність моральних норм, принципів, ціннісних орієнтацій особистості спеціаліста, що дозволяють йому стабільно досягати визначених результатів професійної діяльності.

У третьому розділі “Концептуальні засади педагогічної технології формування професійної надійності спеціалістів у ВНЗ” висвітлено сутність і

структуру педагогічної технології, схарактеризовано педагогічну технологію формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності, описано її реалізацію.

Педагогічну технологію визначаємо як комплекс форм і методів відтворення теоретично обґрунтованого професійного розвитку особистості та організації професійної підготовки майбутніх спеціалістів до сфери діяльності “людина – людина”, застосування яких сприяє формуванню необхідних особистісних властивостей студентів відповідно до структури професійної надійності й гарантує ефективне досягнення й прогнозування результату підготовки – професійної надійності.

Формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності здійснювали шляхом упровадження в процес їхньої професійної підготовки у ВНЗ спеціальної педагогічної технології, реалізованої під час проведення спецпрактикуму “Проблема професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності”.

Структурними компонентами цієї педагогічної технології виступили: концептуальна основа, змістова частина й технологічний процес.

Концептуальною основою педагогічної технології виступило положення, що формування професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності буде ефективним за умови сформованості в них продуктивної професійної “Я-концепції”. При цьому механізмами формування професійної “Я-концепції” у фахівців соціономічної сфери діяльності були рефлексія, самовизначення, самооцінка і саморегуляція студентами власної діяльності.

Змістова частина педагогічної технології формування професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери характеризує цілі навчання (загальні й конкретні), а також зміст навчального матеріалу.

Головна мета технології формування професійної надійності – навчити студентів свідомо ставитись до своїх дій у межах професійної діяльності. Для її досягнення потрібно забезпечити перехід від зовнішніх джерел підкріплення й зворотного зв’язку в професійній діяльності, що сприяють підвищенню самооцінки студентів, до внутрішніх, тобто до самопідкріплення, яке регулює розвиток позитивного й адекватного самосприйняття. Головні меті підпорядковувані такі часткові цілі: прищеплення студентам навичок професійного самооцінювання, усвідомлення своїх професійних можливостей, визначення шліхів професійного зростання, опрацювання власного стилю професійної діяльності тощо.

Педагогічна технологія формування надійності професійної діяльності фахівців соціономічної сфери передбачала оволодіння знаннями: про сутність, причини виникнення й можливі наслідки професійних помилок; сутність професійної надійності й фактори, що на неї впливають; засоби регулювання власної професійної діяльності. Студенти повинні були оволодіти вміннями прогнозування розвитку професійної ситуації за типових і нетипових умов

діяльності; виконання професійних функцій зі збереженням надійності їх результатів за типових і нетипових умов здійснення діяльності; навичками самооцінки, саморегуляції, рефлексії, самовдосконалення тощо.

Наступна, процесуальна частина педагогічної технології формування професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності – технологічний процес, – проводився з урахуванням фаз природного циклу навчання. Кожна фаза циклу забезпечувалася наявністю у студентів певних здібностей і вмінь. Так, фаза конкретного досвіду передбачала здатність до високої сприйнятливості нового досвіду; фаза рефлексії (осмислення) – здатність до рефлексії над досвідом, його інтерпретації з різних точок зору, підходів; фаза концептуалізації досвіду – здатність до цілісного розуміння-сприймання, вироблення понять і уявлень, що систематизують дані спостережень у послідовну, логічну теорію; фаза активного експериментування – здатність використовувати теоретичні уявлення для прийняття рішень, вирішення проблем, що, у свою чергу, сприяє набуттю нового досвіду. Завершальною була фаза корекції отриманих результатів.

Згідно з головною метою педагогічної технології, технологічний процес передбачав три етапи формування професійної надійності студентів.

Перший етап був спрямований на розкриття студентами себе, зняття психологічного бар'єру, звільнення від стереотипів. Цьому слугували різноманітні вправи з формування асертивності, емпатії, гнучкості поведінки, умінь репрезентувати себе як людину, як члена команди, як професіонала. На заняттях першого етапу важливо було створити сприятливий емоційно-психологічний мікроклімат; прагнути, щоб кожний студент відчував успіх і задоволення від діяльності, позитивні емоції, почувався комфортно; за необхідністю знімали напругу за допомогою розминання, фасілітацій, гумору; створювали умови для доброзичливих стосунків шляхом ігрової діяльності; орієнтували студентів на майбутню професійну діяльність із використанням аналізу ситуацій.

Цей етап був спрямований на формування у студентів гнучкості мислення, суб'єктивного контролю, здатності до самоуправління, а також навичок регулювання процесів збудження, гальмування, рухливості нервових процесів, що впливають на вияв професійної надійності майбутніх спеціалістів у сфері “людина – людина”. Цьому етапу формування професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери відповідали два змістові модулі: “Опанування навичок самореалізації у спілкуванні” і “Управління психічними станами у спілкуванні”, розраховані на 24 академічні години.

Другий етап формування професійної надійності був спрямований на усвідомлення студентами власних можливостей у межах обраної професії. Обов'язковим елементом цього етапу було виявлення й самооцінка студентами притаманних їм властивостей, з'ясування “сильних” і “слабких” власних рис як

майбутніх професіоналів, окреслення напрямів індивідуального професійного саморозвитку й самовдосконалення. Розвитку позитивного професійного самоприйняття сприяли ситуації на адекватний вибір і прийняття рішень у межах професійно-етичних правил поведінки й діяльності. На цьому етапі використовувалися переважно вправи професійного спрямування з аналізом типових і нетипових професійних ситуацій, з елементами ігрової діяльності. Важливо було, щоб студенти перейшли від зовнішніх джерел підкріплення й зворотного зв'язку в професійній діяльності до внутрішніх джерел, тобто до самопідкріплення, що регулювало розвиток позитивного й адекватного самоприйняття. На цьому етапі студенти поступово брали на себе функцію професійного самооцінювання.

На другому етапі відбувався подальший розвиток гнучкості мислення студентів, їхнього суб'єктивного контролю, здатності до самоуправління, удосконалювалися навички регулювання процесів збудження, гальмування, рухливості нервових процесів. Крім того, на цьому етапі відбувалася самоактуалізація студентів, оцінка власних професійно важливих якостей, формувалися мотиваційна сфера (мотивація досягнення цілі й успіху, мотивація до запобігання невдач) і стратегії та моделі поведінки подолання.

Другий етап забезпечували два змістові модулі: “Конструктивне спілкування” і “Усвідомлення “Я” у професії”, розраховані на 16 академічних годин.

Саморозвиток у професії став основною метою третього етапу, що був завершальним і призначався для подальшого професійного самовдосконалення й самокорекції студентів. Вправи на цьому етапі (аналіз ситуацій, імітаційні, рольові й організаційно-навчальні ігри) були найскладнішими, бо спиралися на досвід студентів, набутий на попередніх етапах навчання. На цьому етапі було продовжено розвиток самоактуалізації, мотиваційної сфери студентів, удосконалення їхніх стратегій та моделей поведінки подолання.

Третій етап забезпечував зміст модулю “Управління через спілкування”, розрахованого на 30 академічних годин.

Основним принципом організації навчального процесу було ситуаційне навчання (аналіз ситуацій), в основі якого – аналіз конкретної ситуації, що репрезентована потребою, вибором, кризою, конфліктом, боротьбою, інновацією у відповідній сфері професійної діяльності. Як відомо, істотними ознаками ситуаційного навчання є наявність моделі соціально-економічної системи, стан якої розглядають у певний дискретний момент часу; колективне вироблення рішень; багатоальтернативність можливих рішень; єдина мета при виробленні рішення; наявність керованої емоційної напруги студентів (за В. Платоновим).

Ситуаційне навчання стало доміантним принципом реалізації технології формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності, оскільки має низку переваг щодо вирішення головної мети запровадженої технології й забезпечення її ефективності. Так, зіставлення й оцінка

переваг і недоліків різних ситуацій, розуміння логіки розвитку ситуації дозволяли студентам набувати вмінь із вироблення й прийняття моделі конкретних дій, приймання рішень тощо. Постійний пошук нової інформації в процесі аналізу ситуації та її розвитку сприяли формуванню в студентів здатності до пошуку нових знань, оволодінню вміннями й навичками самоорганізації в навчанні. У процесі всебічного осмислення ситуації формувалося системне мислення, оскільки студенти вчилися сприймати об'єкти цілісно, у структурно-функціональній єдності. Висока індивідуальна активність у ситуаціях невизначеності вимагала від студентів умінь індивідуально виробляти й активно реалізовувати рішення, сприяла формуванню самостійності та ініціативності. Вироблення поведінки в ситуаціях аналізу, що змінювались, впливали на бажання й здатність студентів швидко орієнтуватися в мінливих умовах, адаптуватися до нових умов, тобто на готовність до змін, гнучкість їхньої поведінки. Пошук конкретного вирішення кожної ситуації давав студентам настанову на продуктивну діяльність щодо досягнення практичного результату. Унаслідок постійного пошуку, виокремлення, класифікації, групування, аналізу й представлення інформації під час ситуаційного навчання у студентів вироблялись уміння працювати з інформацією: шукати її, здійснювати аналіз, перетворювати інформацію з однієї форми представлення на іншу. Необхідність аргументувати й відстоювати свою позицію, переборювати протидію партнерів сприяла формуванню завзятості й цілеспрямованості студентів. Висловлення власної позиції, уміння слухати й розуміти співрозмовника, необхідні під час ситуаційного навчання, сприяли розвитку комунікативних якостей студентів: умінь володіти вербальними й невербальними засобами спілкування, вступати в контакт. Під час ситуаційного навчання формувалася здатність до міжособистісних контактів, що виявлялася в необхідності справляти сприятливе враження на партнерів по взаємодії. Аналіз проблеми й визначення її основних характеристик в умовах конкретних ситуацій розвивали здатність студентів бачити проблему, формували проблемне мислення тощо. Пошук альтернативних шляхів вирішення проблемної ситуації, у свою чергу, позитивно впливав на формування вмінь виробляти моделі розв'язання проблеми. Постійна колективна взаємодія, конкуренція сприяли оволодінню етичними нормами й навичками моральної поведінки студентів в умовах колективної взаємодії.

Домінантним методом реалізації педагогічної технології формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери, що забезпечував її процесуальну частину, було проблемне навчання, яке дозволяло студентам здобувати нові знання й способи діяльності і, разом з тим, застосовувати їх у нових, незнайомих ситуаціях. Проблемне навчання сприяло розвитку логічного, раціонального, критичного й творчого мислення студентів, їхніх пізнавальних здібностей, а також формуванню пізнавальної самостійності студентів, необхідної для їх подальшого професійного самовдосконалення.

Навчальну діяльність студентів здійснювали із застосуванням таких форм організації навчання, як тренінг, ігрове та кейс-навчання. Вибір форм організації навчального процесу, їх поєднання були зумовлені ціллю заняття, специфікою явища, що підлягало формуванню, станом його вияву на початку експерименту, часом, відведеним на його розвиток.

Навчальні заняття проходили у формі групової роботи студентів, оскільки група відображає суспільство в мініатюрі, робить очевидними такі приховані фактори, як тиск партнерів, соціальний вплив і конформізм. У групі можна змоделювати систему взаємовідносин і взаємозв'язків, характерних для професій типу “людина – людина”, що давало студентам можливість проаналізувати в умовах психологічної безпеки закономірності спілкування й поведінки інших людей і самих себе. У групі студенти могли набувати нові вміння, експериментувати з різними стилями відносин серед рівних партнерів, ідентифікувати себе з іншими, “зіграти” роль іншої людини для того, щоб краще зрозуміти себе й ознайомитися з новими ефективними способами поведінки. Групи стали психологічним полігоном, де в атмосфері доброзичливості, прийняття й підтримки студенти могли апробувати нові моделі поведінки, навчитися по-новому ставитися до себе й до людей. Емоційний зв'язок, що виникав під час групових занять, співпереживання, емпатія – сприяли особистісному зростанню студентів, їхньому самоусвідомленню.

Реалізації педагогічної технології сприяло включення в навчальний процес вправ на розкріпачення студентів, набуття впевненості, формування вмінь знімати напруження й хвилювання, долати власну нерішучість і мобілізувати себе; на формування вмінь оптимальної поведінки й емоційного реагування в нетипових ситуаціях; набуття здатності до перевтілення, до саморегуляції; формування вмінь професійного спілкування; розвиток перцептивних механізмів, а також організаторських, комунікативних і когнітивних якостей, спостережливості, емоційної усталеності; концентрацію й розподіл уваги, орієнтацію в часі та ін.

Діагностику навчального процесу здійснювали поточно й підсумково – наприкінці навчального процесу. Поточну діагностику викладач проводив на початку занять під час рефлексії, а також під час підсумкових вправ наприкінці кожного заняття. Така поетапна діагностика надавала можливість варіювати засобами й формами навчання для корекції результатів. Підсумкову діагностику здійснювали наприкінці формувального етапу експерименту за методикою діагностування вияву професійної надійності в майбутніх спеціалістів соціономічної сфери.

За своєю концепцією, змістовою сутністю й специфікою технологічного процесу, технологія формування професійної надійності спеціалістів у сфері “людина – людина” за рівнем застосування є загальнопедагогічною, оскільки сприяє загальному професійному розвитку студентів і не обмежена окремими навчальними предметами. За філософською основою, вона є науковою й гуманістичною технологією. Хоч особистість є результатом сукупного впливу біогенних,

соціогенних і психогенних факторів, доміантним фактором психічного розвитку запропонованої технології став соціогенний фактор. За науковою концепцією засвоєння досвіду, технологія формування професійної надійності є асоціативно-рефлекторною, розвивальною технологією. За орієнтацією на особистісні структури особистості, вона є технологією саморозвитку, оскільки спирається на формування в особистості механізмів самоуправління. За характером організації й управління пізнавальною діяльністю студентів є циклічною (із контролем, самоконтролем і взаємоконтролем), вербальною. За позицією студента в освітньому процесі, ставленням до нього – це суб'єкт-суб'єктна технологія, у якій студент не просто суб'єкт навчання, а суб'єкт пріоритетний; вона має гуманістичну, психотерапевтичну спрямованість, заснована на всебічному, вільному, творчому розвитку студентів. За способами, методами й засобами навчання, технологія формування професійної надійності поєднує елементи ситуативного та ігрового розвивального (саморозвивального) навчання. За категорією тих, кого навчають, вона є технологією компенсаторного навчання: педагогічної корекції, підтримки. За змістом тих модернізацій і модифікацій, яким підлягала традиційна система професійної підготовки спеціалістів, вона є комплексною політехнологією.

У четвертому розділі “Експериментальна перевірка ефективності педагогічної технології формування професійної надійності спеціалістів” висвітлено логіку організації експерименту, подано й проаналізовано результати констатувального та прикінцевого зрізів, визначено ефективність запровадженої технології формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності.

Ефективність педагогічної технології визначено як ступінь відповідності досягнутих результатів цілям використаної педагогічної технології, тобто як ступінь відповідності набутих майбутніми фахівцями знань, умінь, навичок, соціальних якостей вимогам їхньої професійної діяльності, а також наявним засобам (матеріальним, психофізіологічним, часовим ресурсам), що має вища школа для їх забезпечення. У нашому випадку, ефективність педагогічної технології констатувала досягнення необхідної якості підготовки спеціалістів у забезпеченні їхньої професійної надійності, поставленій меті – формуванню професійної надійності майбутніх спеціалістів.

Перевірка ефективності запровадженої педагогічної технології формування професійної надійності майбутніх фахівців-соціономістів здійснювалася за методикою, що була заснована на математичній моделі надійності. Методика діагностування професійної надійності за її зонами передбачала такі етапи: анкетування студентів, стандартизація результатів вимірювання, встановлення зони вияву кожного показника надійності за його кількісним значенням, обчислення кількісного значення надійності професійної діяльності, встановлення зони вияву професійної надійності за її кількісним значенням, узагальнення, аналіз і порівняння

отриманих результатів, перевірка достовірності отриманих результатів математичними засобами.

Оскільки про ефективність педагогічної технології можна судити лише на основі порівняння у студентів вияву професійної надійності на початку й наприкінці формувального етапу експерименту, то методика застосовувалася двічі в контрольних та експериментальних групах. Був зроблений кількісний і якісний аналіз результатів вхідного й вихідного зрізів. Кількісний аналіз полягав у визначенні кількості (у %) студентів, що показали пасивний, потенційний та активний вияв кожного з досліджуваних показників професійної надійності: гнучкості мислення, суб'єктивного контролю, сили процесів збудження, гальмування й рухливості нервових процесів, здатності до самоуправління, професійно важливих якостей, стратегій і моделей поведінки подолання, мотивації досягнення успіху та запобігання невдач, самоактуалізації тощо, що відповідали структурі професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери, а також кількості (у %) студентів, які були віднесені до пасивної, потенційної та активної зон вияву професійної надійності загалом. Якісний аналіз отриманих результатів дозволив схарактеризувати вияв професійної надійності за кожною зоною.

Додатковий поосібний аналіз результатів діагностування вияву професійної надійності студентів дозволив довести однорідність складу експериментальних і контрольних груп.

Повторне діагностування студентів виявило зміни, що відбулися в експериментальних і контрольних групах. Результати констатувальних та прикінцевих зрізів (%) відображено в таблиці.

Таблиця

Розподіл студентів за виявом професійної надійності до й після дослідно-експериментальної роботи (%)

Зона вияву професійної надійності	ЕГ		КГ	
	до дослідно-експериментальної роботи	після дослідно-експериментальної роботи	до дослідно-експериментальної роботи	після дослідно-експериментальної роботи
Пасивна	56,65%	9,07%	57,89%	47,98%
Потенційна	41,33%	51,01%	39,88%	49,19%
Активна	2,02%	39,92%	2,23%	2,83%

Результати повторного діагностування показали, що в експериментальних групах 45 студентів (9,07%) залишились у пасивній зоні вияву професійної надійності, 253 студенти (51,01%) виявили професійну надійність у потенційній зоні, а 198 студентів (39,92%) – в активній. У контрольних групах 237 осіб (47,98%)

залишилися в пасивній зоні, у 243 осіб (49,19%) зафіксований її вияв у потенційній зоні, а в 14 (2,83%) – в активній.

Порівняльний кількісний аналіз отриманих результатів виявив значні позитивні зміни в експериментальних групах на відміну від контрольних, де вияв професійної надійності змінився не суттєво. Значні позитивні зміни в експериментальних групах досягнуті за рахунок збільшення кількості студентів із активним виявом професійної надійності. Щодо потенційної зони, то кількість студентів-соціономістів збільшилася не так суттєво.

Для перевірки статистичної значущості позитивних зрушень у процесі формування професійної надійності студентів проведена статистична обробка отриманих на констатувальному й контрольному етапах кількісних результатів оцінювання вияву професійної надійності. Різниця між результатами діагностування студентів контрольних і експериментальних груп є статистично значущою на рівні $\alpha = 0,05$. Різниця між виявом професійної надійності студентів експериментальних груп до й після формувального експерименту є статистично значущою на рівні $\alpha = 0,001$. Різниця між виявом надійності у студентів контрольних груп до й після дослідно-експериментальної роботи не є статистично значущою, що підтверджує неефективність традиційної системи фахової підготовки студентів у формуванні їхньої професійної надійності.

Досягнуті студентами експериментальних груп результати відповідали цілям формувального експерименту, а набуті ними професійно важливі й особистісні якості – вимогам до забезпечення їхньої професійної надійності. Це засвідчило ефективність запровадженої педагогічної технології формування професійної надійності спеціалістів у сфері “людина – людина”.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретико-методологічне обґрунтування концепції професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності, запропоновано педагогічну технологію її формування в процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів у ВНЗ.

1. За своєю природою професійна надійність спеціалістів соціономічної сфери є набутою якістю, що зумовлена сукупністю його певних особистісних характеристик й особливостями входження у професійну діяльність. Джерелом розвитку цієї якості є протиріччя між здібностями, уподобаннями, цінностями особистості, які вона намагається реалізувати в обраній професійній діяльності й зовнішніми, соціальними обставинами, що визначають вимоги до цієї діяльності й простір її здійснення. Зважаючи на те, що будь-яка сутність реально виявлена тільки через своє існування або через спосіб буття, професійна надійність спеціаліста виявляється тією мірою, як того вимагають обставини, за яких здійснюється його професійна діяльність.

Професійна надійність спеціаліста соціономічної сфери діяльності є наслідком його системної, функціональної надійності, надійності переробки інформації,

моральної надійності тощо. Системна надійність характеризує рівновагу морфологічних систем організму спеціаліста, їх цілісність, що дозволяють йому ефективно долати фізичні й психічні навантаження в процесі професійної діяльності, зокрема в екстремальних умовах її здійснення. Функціональна надійність характеризує психічні й фізіологічні особливості спеціаліста, що забезпечують йому стабільне досягнення визначених результатів у діяльності, незважаючи на протидію зовнішніх і внутрішніх факторів. Надійність переробки інформації характеризує спеціаліста з боку сприйняття, переробки інформації й прийняття оптимальних, ефективних рішень у процесі професійної діяльності, зокрема в екстремальних умовах її здійснення. Моральна надійність визначає усталеність моральних норм, принципів, ціннісних орієнтацій особистості спеціаліста, що дозволяють йому стабільно досягати визначених результатів професійної діяльності.

2. Професійна надійність спеціаліста соціономічної сфери – це особлива інтегрована якість, що виявляється у стабільності позитивних результатів професійної діяльності в системі “людина – людина” й зумовлюється його особистісними характеристиками.

Структура професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності містить три блоки: предметно-діяльнісний, суб’єктно-забезпечувальний та оцінно-регулятивний. Складовими предметно-діяльнісного блоку є професійно важливі якості, стратегії та моделі поведінки подолання; суб’єктно-забезпечувального – гнучкість мислення, сила процесів збудження, гальмування й рухливості нервових процесів, мотивація досягнення успіху й запобігання невдач, оцінно-регулятивного – суб’єктивний контроль, самоактуалізація, здатність до самоуправління.

3. Вищу освіту розуміємо як: динамічну характеристику підготовки майбутнього спеціаліста, що здійснюють у чітко регламентованих умовах організації його навчання та виховання у ВНЗ; статичну характеристику, що фіксує кінцевий результат підготовки людини до виконання професії з певним рівнем кваліфікації; систему соціальних інститутів – навчальних закладів, у яких здійснюють загальну і професійну підготовку спеціалістів вищого рівня кваліфікації. Якість вищої освіти є основною характеристикою, що виявляє соціальне призначення системи професійної підготовки фахівців, її відповідність потребам суспільства загалом і суспільного виробництва, зокрема.

Професійну підготовку розуміємо як цілеспрямований процес у вищих закладах освіти, що забезпечує формування значущих для майбутньої професійної діяльності знань, практичних умінь і навичок, а також професійно важливих рис особистості відповідно до обраної кваліфікації, достатніх для успішного виконання майбутнім спеціалістом професійних обов’язків. Професійно важливі

якості – це якості, надбані людиною і розвинуті на основі природних властивостей у процесі професійної підготовки.

Для типової ситуації професійної діяльності в соціономічній сфері характерні: прийняття рішень в умовах достатку часу й несуперечливості інформації; стереотипна поведінка і, як наслідок, відсутність ризику щодо результатів прийнятих у процесі діяльності рішень; емоційно усталене тло діяльності. Нетипова ситуація професійної діяльності в соціономічній сфері характеризується несподіваністю, дефіцитом часу та інформації на прийняття рішення, емоційною напруженістю. Вона супроводжується ризиком, призводить до зміни стереотипу діяльності, впливає на її результати та за відсутності спеціальної підготовки знижує її ефективність і надійність.

Педагогічну технологію визначаємо як комплекс форм і методів відтворення теоретично обґрунтованого професійного розвитку особистості та організації професійної підготовки майбутніх спеціалістів до сфери діяльності “людина – людина”, застосування яких сприяє формуванню необхідних особистісних властивостей студентів відповідно до структури професійної надійності й гарантує ефективне досягнення й прогнозування результату підготовки – професійної надійності. Ефективність педагогічної технології визначено як ступінь відповідності досягнутих результатів цілям використаної педагогічної технології, тобто як ступінь відповідності набутих майбутніми фахівцями знань, умінь, навичок, соціальних якостей вимогам їхньої професійної діяльності, а також наявним засобам (матеріальним, психофізіологічним, часовим ресурсам), що має вища школа для їх забезпечення. У нашому випадку, ефективність педагогічної технології констатувала досягнення необхідної якості підготовки спеціалістів у забезпеченні їхньої професійної надійності.

4. Факторами, що впливають на професійну надійність спеціаліста як його особистісну якість, виявлено: висока суб'єктивна складність професійного завдання; надмірна відповідальність; непередбаченість розвитку ситуації; несприятливі функціональні стани (стрес, нервово-психічна напруга, емоційна збудженість); несприятливі психічні стани (роздратованість, агресивність); несприятливі фізіологічні особливості (гострі чи хронічні захворювання); нераціональний режим праці й відпочинку; недостатній розвиток професійно важливих якостей; недостатній контроль над ситуацією чи його відсутність; невизначеність ситуації; суперечливість чи надлишковість інформації, що надходить; порушення послідовності надходження інформації; високий темп надходження інформації; невизначеність часу (раптовість) надходження інформації; недостатні професійні знання; недостатні професійні вміння і навички; відсутність необхідного досвіду роботи за фахом; частковий або неповний успіх у діяльності; низький розвиток моральних якостей (недисциплінованість, невідповідальність); неадекватна оцінка діяльності й оплата праці; надмірне службове навантаження;

несприятливий психологічний клімат у колективі; загроза власному життю та життю близьких і рідних; несприятлива спрямованість на певний вид діяльності.

5. Математична модель професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери репрезентована у вигляді рівняння лінійної множинної регресії: $Y = 0,315 + 0,062 \cdot X_1 + 0,07 \cdot X_2 + 0,07 \cdot X_3 + 0,009 \cdot X_4 + 0,145 \cdot X_5 + 0,114 \cdot X_6 + 0,064 \cdot X_7 + 0,092 \cdot X_{10} + 0,068 \cdot X_{13}$. Значення параметрів моделі вказують на пріоритетність впливу показників на вияв професійної надійності.

Кількісні характеристики Y , що перебувають в інтервалі від 0,7788 до 1,0091, вказують на активну зону вияву професійної надійності. Кількісні характеристики, що знаходяться в межах від 0,7002 до 0,7788, – вказують на потенційну зону вияву надійності й свідчать про недостатню сформованість у спеціалістів певних пізнавальних психічних процесів, типологічних особливостей, недостатню професійну мотивацію або про їх недостатню актуалізованість. Значення кількісних характеристик у межах від 0,315 до 0,7002 вказують на пасивну зону вияву професійної надійності й засвідчують відсутність у спеціалістів необхідних особистісних якостей до її забезпечення або неактуалізованість цих якостей.

6. Критеріями професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності є: прогнозованість – непрогнозованість результатів діяльності в типових і нетипових ситуаціях; усталеність – неусталеність діяльності під час виконання професійних функцій; гнучкість – ригідність поведінки людини в процесі діяльності. Показниками професійної надійності є складові її структурних блоків. Нелінійність структури професійної надійності засвідчує неможливість розподілу її показників за окремими критеріями.

7. Методика діагностування професійної надійності за зонами її вияву базувалась на розробленій і апробованій математичній моделі надійності й передбачала: анкетування студентів; стандартизацію результатів вимірювання; встановлення зони вияву кожного показника надійності за його кількісним значенням; обчислення кількісного значення професійної надійності; встановлення зони вияву професійної надійності за її кількісним значенням; узагальнення, аналіз і порівняння отриманих результатів; перевірку достовірності отриманих результатів математичними засобами. Анкетування студентів відбувалось за мануалом методик, використаних під час побудови математичної моделі професійної надійності фахівців-соціономістів з урахуванням відкинутих факторних ознак, що не мали суттєвого впливу на її вияв або корелювали з іншими ознаками.

8. Педагогічною технологією формування професійної надійності фахівців-соціономістів є комплекс форм і методів відтворення теоретично обґрунтованого професійного розвитку особистості та організації професійної підготовки майбутніх спеціалістів до сфери діяльності “людина – людина”, застосування яких сприяє формуванню необхідних особистісних властивостей студентів відповідно до структури професійної надійності й гарантує ефективне досягнення й прогнозування

результату підготовки. Ефективність педагогічної технології констатувала досягнення необхідної якості підготовки спеціалістів у забезпеченні їхньої професійної надійності, поставленій меті – сформованості професійної надійності.

Діагностування студентів наприкінці формульованого експерименту засвідчило, що кількість майбутніх спеціалістів з виявом професійної надійності в активній зоні в експериментальних групах зросла від 2,02% до 39,92%, контрольних групах – від 2,23% до 2,83%. Кількість респондентів експериментальних груп із виявом професійної надійності в потенційній зоні підвищилася від 41,33% до 51,01%, а в контрольних – від 39,88% до 49,19%. Кількість студентів із виявом професійної надійності в пасивній зоні в експериментальних групах зменшилася від 56,65% до 9,07%, тоді як у контрольних групах – від 57,89% до 47,98%.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні конкретних методик, педагогічних умов реалізації концепції надійності в процесі підготовки спеціалістів соціономічної сфери діяльності окремо для різних спеціальностей з урахуванням їхньої специфіки; інтегруванні ідей дослідження в професійну підготовку студентів у вищих навчальних закладах, зміст фахових дисциплін, що вони вивчають; поширенні концептуальних засад дослідження на формування професійної надійності майбутніх фахівців інших сфер діяльності.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографії:

1. Корнещук В. В. Категорія надійності в теорії і практиці підготовки фахівців соціономічних професій: монографія / Вікторія Вікторівна Корнещук. – Одеса: изд-во ВМВ, 2009. – 325 с.

Навчальні посібники і навчальні програми:

2. Корнещук В. В. Проблема професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності: навчальна програма / Вікторія Вікторівна Корнещук. – Одеса: Видавець Букаєв В. В., 2009. – 17 с.
3. Корнещук В. В. Професійна надійність діяльності сучасного спеціаліста: навчальний посібник: Рекомендовано МОН України // Серія “Управління навчальними закладами” / В. В. Корнещук ; [за заг. ред. О. Я. Чебикіна]. – Одеса: Видавець СВД М. П. Черкасов, 2008. – 132 с.
4. Корнещук В. В. Професійна надійність сучасного керівника: програма дисципліни для слухачів денної форми навчання за спеціальністю “Управління навчальними закладами” / Вікторія Вікторівна Корнещук. – Одеса: Видавець Букаєв В. В., 2008. – 11 с.
5. Корнещук В. В. Формування професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності: навчальний посібник / Вікторія Вікторівна Корнещук. – Одеса: Видавець Букаєв В. В., 2009. – 110 с.

Статті у фахових виданнях України:

6. Корнєщук В. В. Вплив сучасної системи підготовки фахівців на формування їхньої професійної надійності / В. В. Корнєщук // Наука і освіта, 2008. – № 8-9. – С. 164-168.
7. Корнєщук В. В. Діяльнісний підхід до професійної надійності спеціаліста / В. В. Корнєщук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2006. – № 9. – С. 29-35.
8. Корнєщук В. В. Експериментальне дослідження структури професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери / В. В. Корнєщук // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Вип. 50. – Ч. 2. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – С. 144-150.
9. Корнєщук В. В. Експериментальне дослідження факторів професійної надійності спеціалістів / В. В. Корнєщук // Наука і освіта. – 2007. – № 6-7. – С. 87-91.
10. Корнєщук В. В. Індивідуальність людини як передумова її професійної надійності / В. В. Корнєщук // Наука і освіта. – 2006. – № 3-4. – С. 104-107.
11. Корнєщук В. В. Кількісно-якісний аналіз факторів надійності професійної діяльності / В. В. Корнєщук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного ун-ту імені К. Д. Ушинського. – 2007. – № 11. – С. 123-132.
12. Корнєщук В. В. Концептуальна модель дослідження професійної надійності спеціаліста / В. В. Корнєщук // Наукові записки: Зб. наук. ст. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія педагогічні та історичні науки. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 67. – С. 85-95.
13. Корнєщук В. В. Концептуальні засади формування надійності професійної діяльності фахівців соціономічної сфери / В. В. Корнєщук // Науковий вісник Чернівецького університету, 2008. – Вип. 424. Педагогіка та психологія. – С. 52-61.
14. Корнєщук В. В. Математична модель професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності / В. В. Корнєщук // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Вип.47. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – С. 297-303.
15. Корнєщук В. В. Математичний апарат дослідження професійної надійності фахівців соціономічної сфери / В. В. Корнєщук // Наука і освіта, 2009. – № 1-2. – С. 162-166.
16. Корнєщук В. В. Моделювання в системі підготовки професійно надійного спеціаліста: теоретичний аспект / В. В. Корнєщук // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені

- Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 113-117.
17. Корнєщук В. В. Надійність професіонала в сфері соціономічної діяльності / В. В. Корнєщук // Наукові записки: Зб. наук. ст. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія педагогічні та історичні науки. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 65. – С. 71-80.
 18. Корнєщук В. В. Надійність професіонала як предмет педагогічного дослідження / В. В. Корнєщук // Наукові записки: Зб. наук. ст. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія педагогічні та історичні науки. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 61. – С. 64-72.
 19. Корнєщук В. В. Надійність як гарант професіоналізму / В. В. Корнєщук // Наука і освіта. – 2005. – № 7-8. – С. 31-34.
 20. Корнєщук В. В. Надійність як характеристика якості підготовки спеціаліста до професійної діяльності / В. В. Корнєщук // Нові технології навчання. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. – Вип. 49. – С. 56-61.
 21. Корнєщук В. В. Нетипові ституації професійної діяльності та її надійність / В. В. Корнєщук // Вісник Черкаського університету. – Серія: педагогічні науки. – Вип. 120. – Черкаси, 2008. – С. 13-19.
 22. Корнєщук В. В. Помилки спеціаліста та їх вплив на професійну надійність / В. В. Корнєщук // Науковий вісник Чернівецького університету, 2006. – Вип. 300. Педагогіка та психологія. – С. 67-76.
 23. Корнєщук В. В. Працездатність спеціаліста як компонент теорії професійної надійності / В. В. Корнєщук // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: Зб. наук. праць. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 20. – С. 114-120.
 24. Корнєщук В. В. Професійно важливі якості як засада надійної фахової діяльності спеціаліста / В. В. Корнєщук // Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту ім. В. Винниченка. – 2005. – Вип. 63. – Серія: педагогічні науки. – С. 95-99.
 25. Корнєщук В. В. Стратегії і моделі поведінки подолання в надійності професійної діяльності спеціаліста соціономічної сфери / В. В. Корнєщук // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ. – 2008. – Вип. 21. – С. 116-125.
 26. Корнєщук В. В. Сутність професійної надійності спеціаліста: методологічний аспект / В. В. Корнєщук // Наука і освіта. – 2007. – № 3. – С. 87-90.

27. Корнєщук В. В. Сучасна професійна освіта в Україні і надійність спеціалістів / В. В. Корнєщук // Наука і освіта. – 2007. – № 1-2. – С. 147-150.
28. Корнєщук В. В. Теорія і методика визначення ефективності та якості професійної підготовки фахівців / В. В. Корнєщук // Наука і освіта. – 2004. – № 8-9. – С. 195-198.
29. Корнєщук В. В. Характеристика базових понять дослідження професійної надійності сучасного спеціаліста / В. В. Корнєщук // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, – 2006. – Вип 11. – С. 54-58.

Статті у наукових збірках і періодичних виданнях:

30. Корнєщук В. В. Принятие решений в структуре надежной профессиональной деятельности специалиста / В. В. Корнєщук // Современный научный вестник. Серия: педагогика и психология. – 2006. – № 4(5). – С. 49-54.
31. Корнєщук В. В. Становление профессионала и его надежность / В. В. Корнєщук // Уральский научный вестник. Секция: педагогика и психология. – 2007. – № 3(4). – С. 23-29.
32. Korneshchuk Viktoria. The nature and essence of the professional specialist reliability / Viktoria Korneshchuk // Nauka i stadia. – 2007. – № 2(2). – С. 42-47.

Тези та матеріали наукових конференцій:

33. Корнєщук В. В. Акмеологічні засади надійності управлінської діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару [“Управління навчальними закладами в контексті модернізації системи професійного навчання”], (1-4 липня 2008 р.). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – С. 29-33.
34. Корнєщук В. В. Аналіз професійно важливих якостей спеціаліста з позицій його надійності: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. [“Динаміка наукових досліджень – ‘2006’”], (17-28 липня 2006 р.). – Том 8. Педагогічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 36-37.
35. Корнєщук В. В. Гнучкість мислення і професійна надійність спеціаліста: сб. научных трудов по материалам междунар. научно-практ. конф. [“Современные направления теоретических и прикладных исследований ‘2008’”], (15-25 марта 2008 г.). – Т.17. Педагогика, психология и социология. – Одесса: Черноморье, 2008. – С. 9-11.
36. Корнєщук В. В. Людина, діяльність, надійність: сб. научных трудов по материалам научно-практ. конф. [“Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании”], (15-25 декабря 2005 г.). – Т.9. Педагогика, психология и социология. – Одесса: Черноморье, 2005. – С. 13-15.

37. Корнещук В. В. Мануал методик з діагностування професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [“Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка”], (16-17 квітня 2008 р.). – Суми: ВТД Університетська книга, 2008. – С. 223-224.
38. Корнещук В. В. Методологічні принципи становлення професійної надійності спеціаліста: матеріали II міжнарод. научно-практ. конф. [“Европейская наука XXI века – 2007”], (16-31 мая 2007 г.). – Том 5. Педагогические науки. Психология и социология. – Днепропетровск: Наука и образование, 2007. – С. 19-21.
39. Корнещук В. В. Моральність як характеристика професійної надійності спеціаліста: матеріали V Всеукр. наук.-практ. читань студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К. Д. Ушинського, (15-16 травня 2007 р.). – Одеса: ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2007. – С. 260-262.
40. Корнещук В. В. Надійність системи: сб. научных трудов по материалам междунар. научно-практ. конф. [“Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании '2006”], (15-25 декабря 2006 г.). – Т.9. Педагогика, психология и социология. – Одесса: Черноморье, 2006. – С. 26-29.
41. Корнещук В. В. Надійність сучасного спеціаліста і безпека діяльності: матеріали VIII міжнар. наук.-техн. конф. [“АВИА-2007”], (25-27 квітня 2007 р.). – Т.ІІІ. – Київ: НАУ, 2007. – С. 95-98.
42. Корнещук В. В. Педагогічні умови формування професійної надійності спеціалістів: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [“Якість підготовки фахівців в умовах Болонського процесу”], (20-21 листопада 2007 р.). – Одеса: ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2007. – С. 35-37.
43. Корнещук В. В. Підготовка спеціалістів і забезпечення їх професійної надійності: сб. научных трудов по материалам междунар. научно-практ. конф. [“Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития'2006”], (1-15 октября 2006 г.). – Т.4. Педагогика, психология и социология. – Одесса: Черноморье, 2006. – С. 29-30.
44. Корнещук В. В. Потенціал особистості сучасного професіонала: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [“Соціалізація молоді в умовах розбудови демократичної правової держави”], (16 лютого 2007р.). – Одеса: Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007. – С. 101-102.
45. Корнещук В. В. Професійна діяльність: надійність, ефективність, усталеність: сб. докладов Второй междунар. периодической научно-практ. конф. [“Спецпроект: анализ научных исследований”], (7-11 декабря 2005 р.). – Том 2. – Днепропетровск, 2005. – С. 53-55.

46. Корнещук В. В. Професійна надійність спеціалістів як вимога сучасності: materialy Miedzynar. konf. [“Dynamika naukowych badan – 2007”]. – Тум 4. Pedagogiczne nauki. Psychologia i socjologia. – Przemysl: Nauka i stadia, 2007. – С. 15-17.
47. Корнещук В. В. Професійна надійність: сфери прояву: матеріали II междунар. научно-практ. конф. [“Перспективные разработки науки и техники – ‘2006”], (16-30 ноября 2006 г.). – Том 3. Педагогические науки. – Днепропетровск: Наука и образование, 2006. – С. 16-17.
48. Корнещук В. В. Професійна надійність як педагогічна проблема: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. [“Наука і освіта ’2005”], (7-21 лютого 2005 р.). – Том 33. Проблеми підготовки фахівців. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 9-10.
49. Корнещук В. В. Професійна надійність як фактор удосконалення індивідуального стилю діяльності спеціаліста: матеріали II междунар. научно-практ. конф. [“Стратегические вопросы мировой науки – 2007”], (15-28 февраля 2007 г.). – Том 1. Педагогические науки. Музыка и жизнь. – Днепропетровск: Наука и образование, 2007. – С. 16-19.
50. Корнещук В. В. Професійна придатність як передумова підготовки надійного спеціаліста: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. [“Європейська наука XXI века: стратегія і перспективи розвитку – 2006”], (22-31 травня 2006 р.). – Том 13. Проблеми підготовки спеціалістів. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 56-58.
51. Корнещук В. В. Самоуправління спеціаліста і його надійність: тези VIII міжнар. наук. конгресу [“Державне управління та місцеве самоврядування”], (27-28 березня 2008 р.). – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ, 2008. – С. 168-169.
52. Корнещук В. В. Типові-нетипові ситуації професійно надійної діяльності спеціаліста: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [“Вища школа України в умовах глобалізації та інтеграції”], (27-28 березня 2008 р.). – Черкаси, 2008. – С. 24-25.
53. Корнещук В. В. Філософський аспект професійної надійності спеціаліста: сб. научных трудов по материалам междунар. научно-практ. конф. [“Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте ‘ 2007”], (1-15 июня 2007 г.). – Т. 11. Педагогика, психология и социология. – Одесса: Черноморье, 2007. – С. 54-56.

АНОТАЦІЯ

Корнещук В. В. Теорія і практика формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”. – Одеса, 2010.

У дисертації науково обґрунтовано концепцію професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності, побудовану на засадах системного, синергетичного й особистісно-діяльнісного підходів. Виявлено фактори, що впливають на професійну надійність спеціалістів соціономічної сфери в типових і нетипових ситуаціях здійснення діяльності, та фактори, що визначають вияв професійної надійності спеціалістів у системі “людина – людина”. Визначено структуру професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери, що містить три блоки: предметно-діяльнісний, суб’єктно-забезпечувальний та оцінно-регулятивний. Побудовано математичну модель професійної надійності спеціалістів системи “людина – людина”, за допомогою якої виявлено ієрархію означених складових, розроблено методику діагностування вияву професійної надійності спеціалістів. З’ясовано, що залежно від міри актуалізованості показників професійної надійності фахівців-соціономістів її вияв відбувається активно, потенційно та пасивно. Визначено критерії професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності. Розроблено педагогічну технологію формування професійної надійності спеціалістів, спрямовану на поетапне самовизначення, саморозвиток і самоактуалізацію студентів у межах обраної соціономічної професії і реалізовану за допомогою спеціально дібраних тренувальних засобів.

Ключові слова: професійна надійність, професійна діяльність, типові-нетипові ситуації, соціономічна сфера діяльності, педагогічна технологія, якість підготовки, майбутні спеціалісти.

АННОТАЦІЯ

Корнещук В. В. Теория и практика формирования профессиональной надежности будущих специалистов социономической сферы деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение “Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”. – Одесса, 2010.

В диссертации представлена научная концепция профессиональной надежности специалистов социономической сферы деятельности, в основу которой были положены системный, синергетический и личностно-деятельностный подходы. Профессиональная надежность специалиста социономической сферы – это такое его специфическое интегрированное качество, которое проявляется в стабильности положительных результатов профессиональной деятельности в системе “человек – человек” и обусловлено его личностными характеристиками.

На профессиональную надежность специалиста в типовых и нетиповых ситуациях ее осуществления влияют множество различных по природе и силе воздействия факторов, среди которых: высокая субъективная сложность профессионального задания; чрезмерная ответственность; непредсказуемость развития ситуации; неблагоприятные функциональные, психические состояния и физиологические особенности специалиста; нерациональный режим труда и отдыха; недостаточное развитие профессионально важных качеств, в частности моральных; недостаточный контроль над ситуацией или его отсутствие; неопределенность ситуации; противоречивость или избыточность поступающей информации, нарушение последовательности ее поступления, высокий темп и внезапность; недостаточные профессиональные знания, умения и навыки; отсутствие необходимого опыта работы по специальности; неадекватная оценка деятельности и оплаты труда; чрезмерные служебные нагрузки; неблагоприятный климат в коллективе; угроза собственной жизни или жизни родных и близких; неблагоприятная направленность на данный вид деятельности.

Математическая модель профессиональной надежности в системе “человек – человек”, построенная в виде уравнения линейной множественной регрессии, указывает зависимость профессиональной надежности от таких личностных характеристик специалистов, как стратегии и модели преодолевающего поведения, гибкость мышления, сила процессов возбуждения, торможения, подвижность нервных процессов, мотивация достижения успеха и мотивация к избеганию неудач, субъективный контроль, самоактуализация, способность к самоуправлению, профессионально важные качества. Значения параметров модели указывают на приоритет этих показателей в формировании профессиональной надежности.

Структура профессиональной надежности специалистов социэкономической сферы деятельности состоит из трех блоков: предметно-деятельностного, субъектно-обеспечивающего и оценочно-регулятивного.

Критериями профессиональной надежности специалистов социэкономической сферы выступили: прогнозируемость – непрогнозируемость результатов деятельности в типовых и нетиповых ситуациях; устойчивость – неустойчивость деятельности в процессе выполнения профессиональных функций; гибкость – ригидность поведения специалиста в процессе деятельности.

Формирование профессиональной надежности специалистов в системе “человек – человек” проводилось посредством специальной педагогической технологии, реализация которой осуществлялась с помощью разнообразных тренинговых средств в процессе спецпрактикума “Проблема профессиональной надежности современных специалистов социэкономической сферы деятельности” и дополняла базовую профессиональную подготовку студентов-социэкономистов.

Структурными компонентами такой педагогической технологии были концептуальная основа, содержательная часть и технологический процесс. Концепция педагогической технологии состояла в том, что формирование

профессиональной надежности специалистов социэкономической сферы деятельности будет эффективным, если у них будет сформирована продуктивная профессиональная “Я-концепция”. Механизмами ее формирования являются рефлексия, самоопределение и саморегуляция специалистами своей деятельности.

Содержательная часть технологии характеризует цели обучения и содержание учебного материала. Основной целью было научить студентов сознательно относиться к своим действиям в рамках профессиональной деятельности. Студенты должны были овладеть знаниями про причины возникновения и возможные последствия профессиональных ошибок, сущность профессиональной надежности и факторы, на нее влияющие, способы регулирования своей деятельности; умениями прогнозировать развитие профессиональной ситуации в типовых и нетиповых условиях деятельности, выполнять профессиональные функции с сохранением их результатов независимо от условий деятельности; навыками самооценки, саморегуляции, рефлексии, самосовершенствования. Технологический процесс предусматривал три этапа формирования профессиональной надежности. Первый этап был направлен на раскрытие студентами себя, снятие психологического барьера, освобождение от стереотипов. Вторым этапом было осознание студентами своих возможностей в рамках выбранной профессии. Третьим этапом обеспечивалось саморазвитие студентов в профессии.

Ключевые слова: профессиональная надежность, профессиональная деятельность, типовые-нетиповые ситуации, социэкономическая сфера деятельности, педагогическая технология, качество подготовки, будущие специалисты.

ANNOTATION

Korneschuk V.V. Theory and Practice of Forming Professional Reliability of Would-be Specialists of Socioeconomic Sphere. – Manuscript.

Korneschuk V.V. Theory and Practice of Professional Reliability Development of the Would-be Specialists in Socioeconomic Sphere. – Manuscript.

The Dissertation for a Doctor Degree in Pedagogics. Speciality 13.00.04 – Theory and methods of professional education. – State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy”. – Odesa, 2010.

The dissertation scientifically grounds the concept of professional reliability of specialists in socioeconomic sphere; it is based on systematic, synergetic and individual-activity approaches. It is proved that professional reliability by its nature is an acquired quality of a specialist conditioned by the totality of his certain personal characteristics and peculiarities which perfect his professional activity.

The factors which influence professional reliability of specialists of socioeconomic sphere in typical and non-typical situations of their activity as well as the factors which show professional reliability of a specialist in the system “a person – a person” has been discovered. The structure of professional reliability of specialists of socioeconomic sphere

that consists of three parts: object-active, subject-providing and value-regulating was developed. A mathematical model of professional reliability of specialists in socio-economic sphere was created, on the basis of this model the hierarchy of the mentioned parts was defined; a method of diagnostics of specialists' professional reliability was developed. It has been found out that depending on the level of professional reliability index actualization, the latter can be qualified as profession related index actualization of socio-economic sphere specialists. The criteria of professional reliability of specialists of socio-economic sphere were denoted: prediction – non-prediction of activity results in typical and non-typical situations; confidence – non-confidence of activity while performing professional functions; flexibility – rigidity of a person's behaviour in the process of activity. Pedagogical technology of professional reliability of socio-economic sphere specialists' development aimed at gradual self-definition, self-development and self-actualization of students within their chosen socio-economic profession was created; the technology was introduced with the help of specially designed training techniques.

Key words: professional reliability, typical – non-typical, socio-economic sphere, pedagogical technology, the quality of preparation, would-be specialists.